

MODRA
PTICA
LETO
XI.

LETO 1939/40

ŠTEV. 7

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša din 100.—. Posamezna številka din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 7. ŠTEVILKE

JUNIJ

Fran Eller: Halali, V mesečini, žena

Vladimir Bartol: Na oddihu

Ivo Brnčić: Cankarjeva ljubezenska drama

Fran Eller: Ena o smrti, Domov, Sanje

Asta Žnidarčič: Palica

Razno

HALALI

FRAN ELLER

*Okrutni čas, ta sivi lovski pes,
vohlja nam trdo za petami,
ne ukaniš ga, ga ne usopiš, pa z nami
do kraja krivi pot obrede ves.*

*V poldanji šum, v polnočni mir
nam laja ure, laja nam minute,
oči, dve jami mu temni, ko izkljute
zijo in v blazen plašijo nas dir.*

*Po bliskovo prekrilimo mladost
in zbegani, že opoteči
hlastamo skoz še v tuje kam po sreči,
smo kakor tat razoram jadrn gost. —*

*A ti, strašnà, ki zver na vrat
nam ščuješ grozno, v mrak in molk zavita
vihraš na vrancu zad, bobné kopita,
kot v grob grmele grude bi z lopat.*

*In šine gonja preko brazd in brd
brezsrčna, da srcé nam počí,
in ko nas v padcu pasji zob zaskoči,
odtrobiš halali svoj, hladna Smrt.*

V MESEČINI

FRAN ELLER

*Bolno ljubiš, dete moje,
prav ko da bi ščip ljubila,
tuji ščip, ki v dalje tuje
roma mimo naših brd.*

*Pač je vaben v lice blede,
kadar vísi nad vrhovi,
a srce mu izgorelo
diše mráz in zgodnjo smrt.*

*Ne mečijo solze plahe,
iz oči ga blisk ne vname,
tího plove, za meglice
skriva trudni svoj obraz.*

*K tebi on se ne prinagne,
ti ne sežeš gor do njega,
le motnjave, gluhe blodnje
išče si ob nočni čas.*

*Že z blazin je, že iz doma
v čare zvodil te zamamne,
čez police vrtoglave
miga strmo ti na viš.*

*V zmedah tiplješ po ožini,
dna pod robom še ne slutiš,
a vzdrhtiš, od groze krikneš,
ko iz sna se prebudiš.*

ŽENA

FRAN ELLER

*V očeh ti vročih vro tolmuni zmame,
sem blizu, žena, jim in vendar tuj,
pogled moj mirni mirno jih objame,
kot pride, vrni ga, ne zalezuj!*

*Odšetaš mimo in v koraku bežnem
bledi nasmeh mi tvoj in pleč sijaj,
skopniš ko zvezda v padcu nedosežnem,
ko jek mi nemo izgubiš se v gaj.*

*Le z ostrim dletom še v okorni kamen
prestregel prožnih ram bi nagli gib,
na platna sneg bi ujel obličja plamen,
v napeto struno pesmi lahne utrip.*

*Glej, nisem romar tak, da moral v zimi
ognjišča bi te prošiti čez noč;
ta žar, ki greje, v žilah živ gori mi,
a ni ti dan pod temno, usodno moč.*

*Pritrt se z dimi ne duši, zablodno
v požigih ne prerašča se mu glad,
iz srca polje do srcá svobodno,
v tolmune zre ko z neba pramen zlat.*

*In ne upijó poljubi ga paleči,
sprosti laktom se iz omotnih stisk —
v valovju val, si cvet mi v cvetja gneči,
podoba — sam jo snujem blisk na blisk.*

*En val, kako za morske vse vršine,
en cvet veljaj za vseh pomladi kras?
Otme le mramor, kar na migljaj mine,
le igra barv, le strun ubranih glas.*

NA ODDIHU

VLADIMIR BARTOL

(Konec)

Prijel jo je trdo za ramena in ji pogledal prodirno v oči.

»Povej mi zdaj kakor pred Bogom,« je začel počasi, poudarjajoč vsako besedo, »kaj si imela s Fabijanom Jerino in Tomažem Porento? Kaj...«

Pri prvih besedah je strmela vanj kakor odrevenela. Niti dihali si ni upala. Komaj pa je slišala oni dve imeni, jo je posilil smeh in vsa môra je padla z nje. Otresla se je njegovega prijema in zavpila nanj: »Bedak!«

Lovro je bil osupel. Take reakcije ni bil pričakoval. Rahlo upanje je vstalo v njem. Z že precej krotkejšim glasom je nadaljeval:

»In kaj si imela s Franjom Mencétom in z Zoranom Debelakom?«

»Še enkrat in še stokrat bedak!«

»Tako! To je torej tvoje opravičilo? Nič več slepomišenja! Priznanja hočem.«

»Opravičilo? Priznanje? In zaradi takih oslarij me mečeš iz postelje? Pusti me pri miru in pojdi!«

»Torej to so zate oslarije? Kaj pa so pomenili tisti ‚in vsi ostali‘, če ne teh tvojih junakov, o katerih govori zdaj vsa Ljubljana? In kje sta se bila z Jankom tako lepo naučila tistih sinočnjih prostaščin, kaj?«

»Najbrže v postelji...«

Hotel jo je udariti, toda pravočasno se mu je izmaknila. Oči so se ji zabliskale in kri ji je udarila v lica.

»Izgini!« je zavpila nanj. »Da te nikoli več ne vidim. Prostack! Vrni se tja, kjer me lahko tebi enaki nekaznovano obrekujejo.«

»Samo še trenutek. Priznaj mi, koliko je bilo tistih ‚ostalih‘?«

»Nisem jih štela. Morda milijon in pol, morda tudi kaj več.«

Malce mu je šlo na smeh. Na široko je sedel na stol, kot da bi ne nameraval nikoli več zapustiti njene sobe.

»Norčuješ se skoraj à la doktor Krassowitz. A propos! Povedali so mi, da te je sinoči čakal, da bi ti čestital. Gotovo je bil nad tvojo igro navdušen. Saj je bila najmanj tristo klafter od nove stvarnosti.«

»Če ne drugega, vsaj bolj kavalirsko se je védel od tebe.«

»Meni je prav. On je romantik in idealist, ne jaz.«

V tem trenutku je začutila globoko zaničevanje do njega. Spomnila se je noči pri Krassowitzu in neznansko je zahrepenela po njem.

»Ali se ne bi hotel podvizati...?«

Napravila je z roko znamenje, naj se dvigne in odide.

»Dokler mi ne priznaš vsega, me ne spraviš od tod.«

»Pa ostani. Samo pusti me spati v miru.«

»Lepo, lepo, punca. Torej moje časti ti ni nič mar? Nič mar, če se mi posmehuje vsa Ljubljana?«

»Čemu pa poslušáš čenče? Mesto da bi obračunal z obrekovalci, pridrviš kot tolovaj nadme.«

»Torej tajiš?«

»Kdo taji? Kaj tajim? Zdi se mi, da si znorel.«

»Saj tudi bom, če bom še dolgo hodil s tabo.«

»Hvala Bogu! Tvoja prva pametna beseda danes. Čim prej se bova drug od drugega poslovila, tem bolje bo za oba.«

»Ne boš, punca. Zakaj si morala tako naglo zapustiti prejšnje stanovanje?«

Kri ji je udarila v lica.

»Tebi to nič mar.«

Dvignil se je v vsej svoji dolžini. Spet se je prikazal na njegovem obrazu prejšnji divji izraz. Prestrašila se je.

»Torej moje časti naj mi ne bo nič mar? Nič mar, kaj počne tista, ki sem ji dal svojo ljubezen?«

»Čemu nasedaš lažem? Ali ne vidiš, da se tvoji prijatelji samo trudijo, kako bi naju razdvojili? Kaj naj rečem na vse to, kot da brijem norca?«

»Ne obsojaj jih. Vem, da mi hočejo dobro.«

»Zakaj ti pa niso prej ‚vsega‘ povedali?«

»Prizanašali so mi.«

Vrgla se je na posteljo. Zakrila je obraz z dlanmi in zaihtela. Malo ji je bilo zares hudó, malo je hoté igrala komedijo. Jutranja halja ji je zdrknila z ramen. Njeno prožno, belo telo se je stresalo pod svileno spalno srajco. Lovro jo je gledal in srce ga je zbolelo. Bila je lepa in zato mu je bilo še dvakrat bolj hudo. Úpiral se je svoji slabosti in se boril proti njej.

»Norec sem bil, da te takrat nisem prepustil Krassowitzu,« je zašepetal kakor zase, vendar tako, da ga je morala slišati.

Glorija je komaj udušila smeh med blazinami.

Približal se ji je ter jo rahlo pobožal po laseh in po vratu. Sedel je poleg nje.

»Ali nisva oba nesrečna?« je vprašal z mehkim glasom. »Tako zares ne more več naprej. Kaj naj storiva?«

»Ti si odločil,« je odgovorila prav tako mehko. »Uvidel si, da nisem zate, zato me pusti.«

Rahlo, skoraj plaho jo je objel čez ramena in jo nanje poljubil. Zajeceljal je nekaj nebogljenih besed v opravičilo in ji obrnil obraz k sebi. Poljubil jo je in začutil slani okus od solz. Oklenila se ga je okrog vratu in ga pritegnila k sebi. Bil je premagan.

Ko ga je odslavljala, ga je vprašala s porednim smehljajem:

»Ali ti je še žal, da me nisi prepustil Krassowitzu?«

Mesto odgovora ji je zaprl usta s poljubom.

»Zdaj pa mi obljubi, da me ne boš nikoli več mučil s takimi oslarijami.«

Samo zagodrnjal je v potrdilo, kot da ga je sram, da je tako podlegel.

Ko je odšel, je olajšano zavzdihnila. Za danes se je bila dobro izvlekla. Vendar je slutila, da bi bilo boljše, če bi bila izrabila priliko ter ga za zmerom odslovila.

Popoldne je šla h Krassowitzu na dom, kot sta se bila dogovorila. Vedela je, da jo bo Lovro iskal, toda premočen je bil čar, ki jo je vleklo k novemu ljubimcu, da bi mu bila mogla odoleti.

Takoj mu je povedala, da je bil Lovro pri njej in s čim jo je napadel. Malce se je bala, da je ne bi spraševal kakšnih podrobnosti, toda Krassowitza je samo pripovedovanje Lovrovih očitkov očitno najbolj zabavalo.

»Upam, da si ga dobro potolažila,« je dejal smeje. »Taki fantje so strašno lahkoverni, kadar so zaljubljeni.«

Tu se je čutila varno in bila je zares srečna. Nič od one napetosti ni bilo med njima in nič ji ni bilo treba skrivati pred njim. Čutila je, da si je ni želel prav nič drugačne, kakršna je bila. Na tihem mu je bila zato resnično hvaležna.

»To z Lovrom ne pojde tako lahko, kot si misliš,« je dejal, ko sta se poslavljala. »Najbolje bi bilo zate, da bi šla nekam iz tega mesta.«

»Zdaj imam tebe in ostanem pri tebi,« je dejala.

Ko je odšla, si je Krassowitz rekel:

»Zares, lepega vraga sem si nakopal na vrat.«

Toda v srcu je čutil spokojnost, kakršne že dolgo ni poznal. — — —

Prekmalu je Glorija spoznala, da je naredila zares napako, ko ni bila Lovra za vselej odslovila. Samo tisti in prihodnji dan se je še obvladal. Takoj za tem je spet začel s starimi sumničenji in očitki. Otepala se ga je sicer, kolikor je mogla, toda s tem je samo še večala njegovo razdraženost. Kakor s svedrom je vrtal po njej in se prav po detektivsko lovil za najnedolžnejšimi izjavami, ki jih je bila kdaj izrekla. Zmerom je prihajal k njej z novimi »razkritji«, iznenadil jo je zdaj na domu, zdaj pri kosilu in zdaj celo sredi noči. Njeni živci so čedalje bolj popuščali. Trepetala je pred njim kakor pred živim vragom. Shujšal je še bolj in obleka je mahedrala na njem, kot da sta ga samo še kost in koža. Oči so se mu motno svetile, kot da bi ga neprestano tresla vročica. Po ulicah je divjal naprej, zatopljen v svoje misli, ne da bi koga opazil. Vsak obisk pri Krassowitzu jo je veljal obupnega duševnega napora, skorajda junakstva. Neprestano se je ozirala, če ji kje ne sledi, in ko je odhajala, je umirala od strahu, da bi ga naenkrat ne zagledala pred seboj.

»Pojdi od tod,« ji je večkrat svetoval Krassowitz. »Če nimaš denarja, ga dobiš od mene.«

Toda bila je že tako ohromela od tega večnega preganjanja, da ni čutila v sebi dovolj moči, da bi se mogla za nekaj tako radikalnega odločiti. Rajši je gledala, kako bi se čim bolj izognila Lovru, čeprav je vedela, da s tem samo podžiga njegova sumničenja. Bala se ga je, tudi sovražila ga je in vendar se je težko premagovala, da ga ne bi ob vsaki priliki s čimer koli zadela v živo.

Zdaj je večkrat zahajala tudi k raznim znankam, da bi se mu tako izognila in zamešala sled za svojimi obiski pri Krassowitzu.

Tako se je tudi neko popoldne vrnila od neke prijateljice in našla vrata svojega stanovanja odprta. Lovro je sedel v njeni sobi in kadil cigareto. Izposodil si je bil bržkone ključ od gospodinje in imela ga je na sumu, da je tudi stikal po njenih stvareh. Kar streslo jo je od jeze.

»Kdo ti je dovolil vdirati v moje stanovanje?«

Mirno je obsedel na svojem mestu in vlekel dalje iz cigarete.

»Ali si izgubil dar govora?« je zavpila nanj. »Odgovori vendar, če te vprašam.«

»Od kod prihajaš?«

»To tebi nič mar.«

»Tako.«

Dvignil se je in ji hladnokrvno prisolil zaušnico.

Kar trda je bila od strahu in presenečenja.

»Moj Bog! Zblaznel je,« je zakričala, ko je prišla k sebi. Hotela je proti vratom.

Zastavil ji je pot.

»Nimaš se potikati okrog, kadar te jaz iščem.«

V njej je prekipelo. Pred očmi se ji je zameglilo. Stopila je k njemu in ga vsekala čez usta.

Kot da bi mu bilo to v olajšanje, je spet sedel in dejal čisto mirno:

»Zdaj bova končno obračunala.«

»Sita sem teh tvojih oslovskih obračunov.«

»Ne, ne tako, punčka. Svoje grehe priznaj, prej ne grem od tod.«

Vražje veselje jo je obšlo.

»Kar vprašuj.«

»Kaj si imela s Fabijanom in Tomažem?«

»Moj Bog, kaj naj ima dekle s fantom? Saj veš, kaj sem imela s teboj.«

Vsa kri mu je izginila z lic. Bil je strašen v tej bledoti. Dvignil se je in zrasel pred njo, suh in koščen, skoraj do stropa. Kolena so ji odpovedala. Ni se mogla premakniti. Torej je bil še zmerom verjel vanjo?

»Dobro,« je dejal z glasom, ki je bil globok in spokojen, kot da prihaja iz groba. »Dobro. In kaj si imela z Zoranom, Franjom in ostalim?«

V Gloriji se je nekaj pretrgalo. Zatulila je:

»Človek, ne muči me, če si božji!«

Potem se je sesedla in omedlela.

Nekaj časa je strmел vanjo s topim pogledom. Nato se je prekrizal in pobegnil iz sobe, kot da bi ga preganjalo tisoč pošasti.

*

Glorija je pohitela h Krassowitzu na stanovanje in mu povedala, kaj se je bilo zgodilo.

»Da, lok se zmerom bolj napenja,« je dejal zamišljeno. Hodil je gor in dol po sobi in kadil cigareto za cigareto, medtem ko je ona vsa zbegana sedela na kanapéju. »Sam sem te že hotel vprašati, kaj je z Lovrom. Parkrat sem ga srečal, ne da bi me opazil. Tak je bil, kot da bi bil pobegnil iz ječe. Strahovito si ga zdelala, prav zares. Skrajni čas je, da mu izgineš izpred nosa.«

»Ne morem ti povedati, kako se mi smili. Toda kaj morem storiti, ko mi ni zanj niti toliko, kot do lanskega snega?«

Zmajal je z rameni in odvrnil:

»Zdaj gre samo za eno: da odneseš iz te kaše zdravo glavo.«

Prihodnje dni ni bilo Lovra na spregled. Glorija je že upala, da bo morda le uvidel, kako je z njima, in da se več ne bo vrnil. Zato se tudi ni mogla odločiti, da bi odpotovala.

Četrty dan po njeni omedlevici jo je nenadoma spet obiskal. Pravkar se je odpravljala, da pojde na obisk h Krassowitzu. Videti je bil še bolj beden in upadel, da se ji je stisnilo srce od sočutja. Tiho je sedel na stol in položil glavo med dlani.

Stopila je k njemu in ga pobožala po laseh.

»Kaj je s tabo, Lovro?«

»Ni prav tako. Ne smelo bi biti tako.«

»Ali spet začenjaš?«

»Ne, ne boj se.«

Dolgo je molčal. Naposled je dejal zamišljeno:

»Saj vem, da nisi mislila nič hudega, ko si se spustila z mano. Ena izmed mnogih tvojih zabav pač. Prav pa le ni bilo, da mi sama nisi vsega povedala.«

»Ampak Lovro! Saj nisi s tem ničesar izgubil. Dobra sem bila s tabo. Kaj še hočeš? Saj ne zahtevam, da bi ostal večno pri meni. Prost si. Mlad tudi. Poišči si tako, ki ti bo bolj primerna.«

»Lahko reči,« se je posmejal pikro.

Prestrašila se je.

»Kako to misliš?«

»Prepozno je. Brez tebe ni zame več življenja.«

Položil je glavo na njeno roko in zajokal kakor otrok.

Zgrozila se je. Célo brezno se je odprlo pred njo. Zdaj ga je šele doumela. Kam pobegniti pred vsem tem? Kaj bi dala, da bi vse to ne bilo res, da bi z Lovrom ničesar ne bila imela. Tudi njej so se vline solze iz oči. Tako težko ji je bilo zanj. In vendar! Čim bolj se ji je smilil, tem manj ji je bilo do njega in tem bolj jo je vlekel h Krassowitzu.

Zdaj je spoznala tudi sama, da bo morala ukreniti nekaj odločnega.

*

Odkar se je bil Lovrovim prijateljem obnesel prvi naskok na njegovo vero v Glorijo, niso več mirovali. Bili so kot vojska, ki drvi kakor poplava skozi odprtino, ki jo je zasekala v sovražno trdnjavo. Dotipali so se do Lovrove šibke točke in zdaj so z zloveščim veseljem vsipali nanjo udarec za udarcem. Videli so, kako je trpel in propadal, toda njihovo sovraštvo do Glorije in njegove ljubezni do nje je bilo hujše od njihovega usmiljenja. Kdo more prodreti v zadnje globine človeškega srca? Morda se jim je zdelo, da so ga bili s svojim hvalisanjem previsoko povzdignili in so zdaj občutili slast, da bi porušili tisto, kar so sami zgradili.

Lovro je bežal pred njihovimi udarci in jih spet iskal. Bil je kakor človek, ki neprestano vrta po lastni skeleči rani. Kakšnih podrobnosti mu ni vse pripovedoval Lojzek o Gloriji?! Seznanil se je nalašč поблиže s Franjom, Fencétom in Zoranom Debelakom, da je dobil v roke čim več gradiva.

In končno je prišel tudi do Janka Tavčarja in do njegove skrivnosti. Nekoč ga je srečal na ulici in ga na lepem ogovoril.

»Ti, Tavčar, kako je bilo, da sta z Glorijo tako grdo potlačila Lovra v kašo?«

Janko ga je najprej nejevoljen pogledal, kako da ga tika, ko sta se komaj poznala. Ker pa sta bila istih let in oni celo visokošolec, je prešel na njegov ton.

»Kaj misliš, da sva znorela? Čemu bi se smešila pred občinstvom s tako nemogočo igro? Režiserju je lahko. On sedi za odrom in če pride do polomije, se lepo izmuzne. Kritiki bodo padli predvsem po igralcih.«

»No, kritike še niso bile tako slabe.«

»Seveda. To je najina zasluga. Če bi igrali po Lovrovem, bi bila polomija stokrat hujša.«

»Ampak kje in kdaj sta se vendar mogla tako dobro vigrati?«

V Jankovem krogu in med igralci Domačega odra je bila že javna tajnost, da sta študirala z Glorijo za Lovrovim hrbtom pri doktorju

Krassowitzu. Mislil si je, da zdaj, ko je bila preizkušnja že prestana, tudi ni več smisla, da bi to še prikrival. Zato je odvrnil Lojzku na njegovo vprašanje:

»Povem ti, toda ne pravi, prosim te, nikomur naprej. Pri doktorju Krassowitzu, ki stanuje zdaj v stari Zajčevi pisarni.«

Lojzku so zažarele oči kakor lovskemu psu, ki je prišel na sled kapitalnemu jelenu.

»Pri Krassowitzu? Ali veš, da mu je Lovro nekoč prevzel Glorijo?«

»Ne bodi no nor,« se mu je posmejal Janko. »Vsak dan sem ju imel priliko videti. Gledala sta se kakor dva zaljubljena mucka.«

Lojzku so zagorela tla pod nogami. Kar na lepem jo je odkuril od Janka. Ni ga vzdržalo. Poiskal je Tomaža na njegovem domu.

»Kakšna kanalja!« mu je zakričal naproti. »Pomisli, pri Krassowitzu so študirali igro za Lovrovim hrptom. Glorija in Krassowitz sta si zdaj tako.«

Pokazal je s prsti, kako tesno sta zdaj zvezana.

Tomažu se je zmračilo lice.

»Ti, tega pa ne smeš Lovru povedati. Ne bo prenesel.« — — —

Zvečer so »Pri Žanu« reševali, kaj naj ukrenejo. Tomaž je menil, da morda Glorija in Krassowitz le nimata ničesar med seboj in da je Krassowitz dal igralcema svoje stanovanje samo iz vljudnosti na razpolago.

»Jaz bom to izvohal,« se je ponudil Lojzek. »Če je res, potem naj se candra prokleta pazi.«

Prihodnji dan popoldne je že zasledil Glorijo, ko je šla v Krassowitzovo stanovanje. Nekaj ur se je sprehajal po nasproti ležečem pločniku, dokler je ni videl vračati se iz veže. Napravil je ovinek, da mu je prišla nasproti. Izzivalno ji je pogledal v oči in se ji zlobno režal v obraz. Ko sta si prišla vstric, je krepko pljunil prednjo. — — —

Še ves vroč od doživljanja je priletel k »Žanu«.

»Vse sem izvohal,« je zavpil. »Rečem vam, prava GPU. Kakor policijski pes. Miška se je ujela v mišnico.«

Pripovedoval je, kar je bil zasledil.

»Tega ne smemo več trpeti,« je odločno dejal Francé Klinar. »Lovru je treba glede Glorije natočiti končno čistega vina. Kakšni prijatelji smo mu sicer?«

Tudi drugi so se strinjali s tem predlogom. Tomaž je bil kot najmirnejši izbran, da razkrije Lovru vso resnico.

*

Najtrdnejša bilka, katere se je oprijemala usihajoča Lovrova samozavest, je bilo njegovo prepričanje o njegovi zmagi nad Krassowitzom v njuni borbi za Glorijo. Res, mnogi so bili pred njim deležni enake njene naklonjenosti. Toda ko je imela njiju na izbiro, je dala prednost njemu.

Tomaž je našel prihodnji dan Lovra po daljšem iskanju v univerzitetni knjižnici.

Lovro je z instinktom preganjane zveri takoj začutil, da ne pomeni ta prihod njegovega prijatelja nič razveseljivega. Vendar mu je sledil v kavarno, kamor ga je bil Tomaž povabil.

»Nekaj bi te rad vprašal,« je začel Tomaž, ko sta sedla v dovolj osamljen kotiček in naročila črne kave.

»No?«

»Ali veš, kje prebije Glorija večino svojih popoldnevov?«

»Me ne zanima,« je osorno odvrnil Lovro.

»Potem je prav,« je menil Tomaž.

Molče sta listala po dnevnikih.

Čez nekaj časa je Lovro dejal:

»Sicer pa, lahko mi tudi poveš, ko si že začel.«

»Upam, da ti ni več Bog ve kaj do nje?«

»Brez skrbi govori.«

»Dobro torej: pri doktorju Krassowitzu.«

Lovro ga je osuplo pogledal. Pomislil je.

»Ta je pa bosa,« je dejal naposled. »Zakaj ravno pri njem?«

»Seveda, tega še ne veš, da sta z Jankom prav pri njem naštudirala zadnjo predstavo po svoje?«

Lovru so se na široko razprle oči.

»Ti, kdo to pravi?«

»Janko je sam povedal.«

»Tebi se meša.«

»Oprosti, mene so odbrali, da ti kot našemu prijatelju to povem.

Opravil sem, kar so mi naročili.«

Lojzek ju je bil s ceste opazil v kavarni in zdaj je vstopil.

»Njega vprašaj,« je dodal Tomaž.

Lovro ga je pogledal.

Lojzek, ki je dobro slutil, za kaj gre, je splašeno prikimal.

Zdaj je Lovro planil pokoncu in hotel zbežati. Tomaž ga je ujel za zapestje ter ga pridržal. Tudi Lojzek se je postavil predenj.

Nenadoma je bilo Lovru vse jasno. Romantika? Nova stvarnost? Bil je bedak. Izigran. Spomnil se je prigrad, ki so krožile o Krassowitzu, ko je še študiral na univerzi. Zdaj se je bil tudi z njim peklensko poigral. Obšla ga je strahovita odločnost.

Skušal se je iztrgati prijateljema.

»Nikar ne nori,« ga je miril Tomaž. »O belem dnevu v kavarni.«

Toda Lovro ga ni poslušal.

»Pustita me, prokleta, jaz hočem ven!«

»Ali se izplača? Zaradi take cipe? Mar ne misliš zdaj igrati romantika?«

Lojzek je bil ves rdeč.

»Bedak! Mar ne vidiš, da gre za mojo čast? Pusti oslovsko romantiko pri miru.«

Tomažu se je s silo izvil, Lojzek pa je prestrašen odskočil.

Tomaž je v naglici plačal.

»Za njim!« je zaklical Lojzku.

Oba sta odhitela iz kavarne, toda Lovra nista videla nikjer več.

Najprej je hitel po ulicah kar tjavendan. Srd, mržnja in blazna ljubosumnost so mu kakor divje zveri razjedale srce. Samo to je vedel, da mora storiti nekaj odločnega, strašnega, da se sprost.

Zdaj je opazil, da se bliža Glorijinemu stanovanju. Pospešil je korak. Odprl je vrtna vrata in pohitel pred njeno sobo. Vrata so bila zaklenjena. Trkal je in pritisikal na kljuko.

Gospodinja se je oglasila izza njega:

»Kaj razbijate? Saj vidite, da ni nikogar notri.«

Ozrl se je. Zdaj, ko je zagledala njegov obraz, se je prestrašila.

»Gospodična je šla h kosilu in potem je ni bilo več nazaj.«

Brez besede se je vrnil na ulico. Njegove misli, podene od strasti po dejanju, so švigale kakor blodne iskre po njegovi glavi. »Zdaj h Krassowitzu,« si je zaklical.

Nenadoma se je zavedel, da ne ve, kje stanuje. Stopil je v prvi boljši lokal in poklical po telefonu policijsko pisarno. S skrajnim naporom je krotil svoj glas. Moral je povedati svoje ime, svoj poklic in svoj naslov. Potem je čakal. Končno je spet zaslišal glas: Nihče z imenom doktorja Krassowitza ni bil v Ljubljani prijavljen.

Srdito je odložil slušalko in zaškripal z zobmi. Le zakaj se ni bil toliko obvladal, da bi bil vprašal Lojzka ali Tomaža? Nenadoma ga je prešinila vražja misel. Neverjetno hitro se je ob njej pomiril.

Lojzkov oče je bil stražnik. Nekoč mu je prijatelj pokazal revolver, ki ga je hranil v predalu nočne omarice. K njemu na dom pojde zdaj.

Ves načrt mu je bil jasen, kot da bi ga bil nekdo drugi razprostrl pred njegovimi duševnimi očmi. Niti malo ni bil razburjen, ko je pozvonil pred Lojzkovim stanovanjem.

Lojzkova mati mu je prišla odpirat.

»Dober dan, gospa,« je pozdravil.

»Lojzka pa ni doma,« je dejala.

»Vem. Pravkar sva bila skupaj. Po njegov foto sem prišel. In neki film moram poiskati.«

»Kar vzemite, kar vam je naročil.«

Odprla mu je vrata in ga spustila v Lojzkovo sobo. Nekaj trenutkov je še postala pri vhodu, ko pa je videla, da predolgo brska in išče po Lojzkovih predalih, je odšla po svojih opravkih.

Zdaj je Lovro hitro segel v predal nočne omarice. Revolver je bil še tam in poleg njega cel magazin nabojev. Oboje je vtaknil v žep, vzela fotografski aparat in se šel posloviti od Lojzkove matere.

Na ulici mu je kakor za nalašč prišel nasproti Krassowitzov prijatelj Zajc. Stopil je k njemu in ga vprašal, kje Krassowitz stanuje.

»Kaj še niste bili pri njem?« se je Zajc začudil. »Svojo staro pisarno sem mu dal na razpolago.«

»Hvala lepa.«

Lovro je stopil v prvo kavarno in se zaklenil v stranišče. Tam je porinil naboje v revolverjev predal.

*

Ko sta Lojzek in Tomaž uvidela, da je Lovro izginil neznanokam, sta se posvetovala, kaj jima je ukreniti.

»V takem stanju je vsega sposoben,« je menil Tomaž. »Jaz sem bil zmerom proti temu, da bi ga razburjali s takimi vestmi. Toda zdaj je, kar je.«

»Misliš, da ji bo kaj naredil?«

»Veš, kaj? Pojdiva h Krassowitzu in mu zaupajva, kako je z Lovrom.«

»Jaz že ne pojdem. Lahko bi bila ona pri njem.«

»Pa me vsaj spremi do tja. Saj vem, da pade zmerom name odgovornejši del.«

Res, Glorija je bila pri Krassowitzu. Tomaž se je ves v zadregi predstavil. Potem je resno dejal:

»Lovro ve vse. Besni in ves je iz sebe. Pazita, da ne bo kaj naredil.«
Hitro je spet odšel.

Glorija je drgetala od strahu.

»Za božjo voljo, spravi me nekam,« ga je prosila.

Krassowitz je občutil spokojen mir, kakor zmerom, kadar so okrog njega hrumeli viharji.

»Pripravi se, odpotovala boš.«

»Najprej moram domov. Ničesar nimam s seboj.«

»Ne, naravnost na postajo pojdeva.«

»Prav imaš. Kar k teti se bom peljala.«

»Neumnost. Če kje, te bo tam najprej iskal.«

Vtaknil ji je v torbico nekaj denarja, potem sta se hitro podvzivala na postajo.

Pogledal je na seznam, kam pelje prvi vlak. Proti Karlovcu. Kupil ji je listek za neko vmesno postajo.

»V prvi gostilni si najmi sobo in počakaj, da se pripeljem za teboj.«

»Kako, ti ne potuješ z mano? Samo me puščaš?«

»Nekdo mora urediti zadevo. Čez dva ali tri dni bom prišel pote.«

Spravil jo je v kupé in vlak je odpeljal. Čudovito miren se je vrnil v mesto.

Šel je na promenado in se vdajal prijetnemu sanjarenju, kakor že dolgo ne. Nove misli so mu rojile po glavi. Čutil je, da se mu vrača stari duhovni polet. Vsi nekdanji porazi so se vrstili pred njegovimi duševnimi očmi. Zdaj jih je bil vesel kakor dobrih, starih znancev in nobenega bi ne hotel pogrešati med njimi. Dá, Glorija je čudovito dekle. Cel klobčič je spletla okrog sebe, njemu pa je prepustila, da ga je moral zdaj odmotavati. Kaj je hotel z njo fantič, kakršen je Lovro? Samo zanka usode je bil, kot je bila nemara gospodična Nuša, da se je klobčič le še bolj zapletel.

Zdaj, nenadoma, je zagledal Lovra pred seboj. Prihajal je proti njemu, kot da bi ga nosil vihar. Obraz blede, skoraj čisto mrliški. Na levo in desno so mu iskale žgoče oči. Eno roko je krčevito tiščal v žepu suknje.

»Aha, revolver si je priskrbel,« se je pri sebi posmejal Krassowitz. Nič ga ni bilo strah. Kar nekam otroški smehljal mu je igral okrog ustnic. Živo se je spomnil sanj, ki jih je sanjal pred nekaj dnevi. Hotel je bil na postajo, čudno, prav kakor danes se mu je tedaj mudilo, in je v naglici kupil vozni listek. Ko se je prerinil skozi množico na peronu, je vlak že odhajal. Stekel je za njim in planil na stopnišče vagona. Toliko, da se je ujel za držaj. Sprevodnik je zavpil nanj, naj odskoči. Toda hitro je smuknil v kupé in sedel na klop. Kar je razvidel iz pogovora sopotnikov, da se pelje v napačno smer. Na prvi postaji preskoči zato v vlak, ki je peljal spet v nasprotno smer in se z njim vrne na svoje izhodišče. Plane iz vagona in steče proti svojemu pravemu vlaku. Toda ta potegne, preden ga je dosegel. Na tračnici mu spodrsne, da pade na hrbet. Zdaj zagleda pred seboj mogočno kolesje in trebuh lokomotive, ki se mu je zmerom bolj približevala. Vedel je, da je prišla njegova poslednja ura. Toda nobenega strahu ni občutil. Rekel si je: Taka je torej ta stvar s smrtjo?

Podoben občutek je imel tudi sedaj, ko mu je prihajal Lovro naproti. Zdel se mu je popolnoma izpremenjen, kot da bi ga prvič videl.

Čisto drugačen je bil od ostalih ljudi. Hodil je, kot da bi se z nogami sploh ne dotikal tal, marveč plaval sredi množice mimoidočih.

»Tak je, kakor angel smrti,« je pomislil Krassowitz.

Zdaj sta se ujela njuna pogleda. Toda Lovro je splaval mimo, kot da ga ni še nikoli videl.

Krassowitz se je začudil. Skoraj razočaran je bil. Podobno kakor v sanjah, ko se je prebudil, preden je prišel pod kolesje lokomotive.

Odpravil se je v kavarno in sédel k oknu. Bežno je listal po časopisih, pogledujoč neprestano na množico, ki je valovila mimo.

Spet je zagledal Lovra na ulici. Zdaj ni moglo biti dvoma: njegove oči so strmele naravnost vanj. Toda kakor splašen duh je samo švignil mimo. Ne — naenkrat je privihral skozi kavarno. Kakor piš burje ga je nosil korak. Njegove oči so iskale okrog po omizjih. Premeril je kavarno vzdolž in počez in se vnovič srečal z njegovim pogledom.

Krassowitz se mu je nehote nasmehnil nasproti. Lovro pa ga je pozdravil kakor človeka, ki ga sicer od nekod pozna, pa ne ve, kdo da prav za prav je.

Krassowitz se je naveličal sedenja v kavarni. Vrnil se je na ulico in se počasi sprehajal po promenadi. Mimogrede je stopil v trafiko, ki je bila pred večerom zmerom polna ljudi. Kupil je zavoj cigaret in bežno pogledal naslovne strani najnovejših inozemskih časopisov.

Med odhajanjem si je prižgal cigareto. Ko je za trenutek postal v pasaži, je zaslišal z ulice Lovrov glas:

»Torej v kavarni si ga videl?«

Neznani glas je odgovoril:

»Pa seveda. Pri oknu je sedel. Moral si ga videti. Če se ne motim, ti je celo pokimal in tudi ti si mu odzdravil.«

»To je nemogoče. Ves popoldan ga že iščem. Gotovo si se zmotil.«

»Ampak človek, zakaj mi ne verjameš? Pa pojdi v kavarno in vprašaj plačilnega. Še za tabo je pogledal, kot bi se čudil, zakaj ga nisi ogovoril.«

»Kar ne morem verjeti. Mislil sem že, da se mi nalašč skriva.«

»Ali naj mu povem, če ga srečam, da si ga iskal?«

»Ne, res ni treba. Saj ga bom itak sam našel.«

Krassowitz je počakal, da sta se poslovila. Taka je bila torej ta stvar? Čudo čudovito.

Vendar je bil nekaj podobnega nekoč doživel. Pred leti je imel ljubico, ki je bivala zunaj mesta in se je po enkrat ali dvakrat na teden vozila k njemu na obisk. Neko popoldne se ji je nenavadno mudilo na vlak. Rad bi jo bil pregovoril, da bi prebila še večer z njim, toda izgovarjala se je, da jo doma čakajo in se mora zato odpeljati. S prijatelji je potem šel na veselico in se tam do precej pozne ure zabaval.

Prihodnji dan je prejel pismo od ljubice. Ko ga je prvič prečital, ga sploh ni razumel. Pisala je v njem, kot da je zdaj med njima vse končano, da razume, če je prejšnji večer ni hotel poznati, toda čemu se ji je potem tako ljubeznivo nasmehnil, ko sta se srečala z očmi? Če more, naj ji oprosti, ker res ni nameravala nič hudega, ko je šla zvečer na zabavo. Saj je vedela, da bi je on ne hotel peljati na ples.

Pa ne, da bi se ji bilo zmešalo? je takrat pomislil. Peljal se je k njej. Drug drugemu nista nekaj časa verjela. On ne njej, da je bila na veselici, ona ne njemu, da je ni videl pri plesu.

Kakor takrat njemu, je morala tudi zdaj Lovru neka neznana sila potegniti mreno čez oči, da ga ni videl. Morda pa je Duh čezenj poveznil mrežo nevidnosti? Vsekakor je šel angel smrti mimo, ne da bi se ga bil dotaknil.

*

Ko je prišel Lojzek domov na večerjo, je mati omenila, da je prišel Lovro po fotografski aparat. Takoj ga je obšla zla slutnja. Planil je v sobo in odprl predal nočne omarice. Revolverja ni bilo več tam in ne nabojev. Hitro se je odpravil k očetu na policijo in mu vse povedal. Nekaj agentov je šlo takoj na lov za Lovrom in Lojzek in prijatelji so jim pomagali. Srečali so ga na ulici. Pograbili so ga in mu vzeli revolver. Lovro se je zagrohotal in se vrgel na tla. Doživel je živčni zlom. Z rešilnim vozom so ga odpeljali v sanatorij.

Krassowitz je o vsem tem izvedel že dopoldne v kavarni. Takoj se je odpravil na prosvetni oddelek, kjer je zavzemal njegov nekdanji tovariš z univerze važno mesto.

»Kako je s prošnjo Lovra Vrančiča?« ga je vprašal, ko sta se pozdravila.

»Pri ministrstvu je. Čaka, da pride na vrsto. Fant se je bil menda kot študent nekaj izpostavil.«

»Kaj se to pravi: se je kot študent izpostavil?« ga je Krassowitz narahlil. »Kdo se pa ni kot študent? Fakt je samo ta, da čaka njegova prošnja v kakšnem zaprašenem arhivu, fanta pa so sinoči odpeljali v sanatorij z uničenimi živci.«

»Za božjo voljo...«

»Tako je. In fant je povrh vsega že nekaj napravil za našo kulturo.«

»Dá, vem, da piše. Seveda, seveda, nekaj bo treba ukreniti. Že zaradi javnosti. Takoj bom obvestil šefa...«

In že je zapel telefon. Zaspani uradni mehanizem je prejel nov sunek. Prošnja Lovra Vrančiča za suplentsko mesto je bila kar naenkrat spet na zeleni mizi. — — —

S prvim popoldanskim vlakom se je Krassowitz odpeljal po Glorijo na Dolenjsko. Trdno se je bila zaklenila v gostilniški sobi.

»Halo, Glorija, vse v redu,« jo je veselo poklical.

Plaho je odprla.

»Kako je...?«

»Lovro je v sanatoriju in čaka na službo, ki je že na poti. Hitro se napravi. V Ljubljano se vrneva. Spotoma ti bom vse povedal.«

V Ljubljani je šel z njo na njeno stanovanje.

»Pripravi prtljago,« ji je dejal smeje. »Jutri potuješ na svoj novi angažman.«

Upirala se je. Malo je tudi jokala in se zaklinjala, da hoče ostati pri njem. Toda zvečer jo je le potolažil.

»Kuj železo, dokler je vroče,« ji je dejal. »Jutri ali pojutrišnjem odpotujem tudi sam in kaj bo potem s teboj?«

Prihodnje jutro sta se skupno peljala s taksijem na kolodvor. Kupil ji je listek za daljno mesto na jugu države.

»Takoj pojdi v gledališče. Tu imam pismo za upavnika. Moj dober prijatelj je. Skupaj sva lumpala v Monakovem. Nikar ne poslušaj njegovih izgovorov. Ti si zdaj angažirana in — basta.«

Zajokala je. Zdaj, ko je komaj nekje staknila varen kotiček, mora spet v tujo, mrzlo negotovost.

»Samo tako človek nekaj doseže. Takoj, ko dosepeš na cilj, piši teti, naj ti odslej tja pošilja denar. Adijo!«

Poljubila sta se. Glorija je morala vstopiti. Odprla je okno in pogledala skozenj. Vlak je potegnil. Z eno roko si je brisala solze, z drugo mu je z rutico mahala v pozdrav.

Tudi sam je začutil nekaj vlažnega okrog oči. Začuden se je z roko obrisal po licu in potem pogledal v dlan. — — —

Ko se je vrnil v mesto, je stopil na pošto in oddal za upravnika južnega gledališča brzojavko sledeče vsebine:

»Pošiljam prvovrsten talent. Neguj jo kot hčerko. Hvaležni Krassowitz.«

»Tako, zdaj smo s tem gotovi,« si je olajšano dejal, ko je odhajal s pošte.

Povohal je v zrak. Pihal je južni veter in prvič je letos začutil vonj po pomladi.

»Na pot pojdem spet,« si je rekel. »Živci so še kar dobro prestali preizkušnjo in tudi demoni še bedijo nad nami.«

Posmejal se je svojemu staremu patosu in odšel v Putnikovo pisarno, da si ogleda prospekte tujih krajev.

CANKARJEVA LJUBEZENSKA DRAMA

IVO BRNČIČ

(Konec)

Cankarjeva »Kreutzerjeva sonata«

Nobenega dvoma ni, da je bila trajna zavest lastne erotične osamljenosti, lastne izobčenosti iz ljubezenskega občestva ljudi najtežji križ Cankarjevega intimnega življenja. Možnost, da bi bil našel izhod iz svoje ljubezenske zagate, je bila brezupno majhna. Saj to rešitev bi mu utegnila dati izključno le življenjska stvarnost, resnično ljubezensko sožitje, zakaj z ljubeznijo je že tako, da je vselej zadeva dveh ljudi; ali ravno s tega bojišča se je na ukaz zakletve, ki je ležala nad njim, vedno znova unikal ter iskal odrešenja tam, kjer ni moglo biti drugačno kakor zgolj teoretično: v samem sebi in v skrbno zastraženi deveti deželi svojih solipsističnih sanj. Zlom je bil v takih pogojih kajpada neogiben. In ko ga je naposled resnično tudi doživel, je »za svoj trideseti rojstni dan napisal ‚Nino‘, ki je njegova samoizpoved in kot taka bržkone izmed najbolj tragičnih, najbolj obupnih samoizpovedi svetovne literature« (Kraigher, str. 24).

Razpravljati vnovič o »Nini« bi bilo po Kraigherjevi razčlembi odveč. Pač pa terja nekatere pripombe neki drugi spis, ki ni v manjši meri ko »Nina« rezultat Cankarjevega erotičnega samomora in ki je za njegovo erotiko le malo manj značilen kakor oni — namreč »ljubezenska pravljica« »Milan in Milena«. Kljub skupnemu poreklu teh dveh del pa je med njima tudi bistveno važen razloček, ki je nanj treba že

precej skraja opozoriti. Medtem ko je vodilna melodija »Nine« Cankarjeva resignacija nad ljubeznijo in njegova odpoved upanju v srečen konec njegove borbe z lastno ljubezensko stisko, tedaj popolna udanost v usodo, pomeni »Milan in Milena« ponoven naskok na erotični problem — in sicer nenavadno agresiven naskok, najsi tudi se je končal s podobnim zaključkom kakor »Nina«. Cankarjevo razmerje do erotike, ob nastanku »Nine« izrazito trpno, je potemtakem kasneje spet postalo dejavno; »radikalna operacija« nad samim seboj, kakor označuje »Nino« Kraigher (str. 30), se torej ni posrečila, rana ni prenehala krvaveti, vprašanje je ostalo latentno. Nikakor pa ni naključje, da je »Milan in Milena«, ta Cankarjev poslednji véliki obračun z ljubezensko problematiko, ki ga tako srditega in jedkega ni napisal ne prej ne pozneje, hkrati eno njegovih najbolestnejših, po svojih sklepih najmanj prepričevalnih in človeško najmanj pravičnih literarnih dejanj. A drugače tudi ni moglo biti in Cankar zasluži odvezo že v naprej: v vrtincu usodne nujnosti, ki je bil vanj ujet, bi bilo treba nadčloveške, demonske moči, kakršna še ni bila dana živemu bitju na zemlji, da bi človek mogel biti nepristranski sodnik, kadar trpi na smrt. »Milan in Milena« je bolj idejna izpoved kakor novela, je svojevrsten traktat, povest »à la thèse« — »Kreutzerjeva sonata« Ivana Cankarja.

Že v uvodnih poglavjih, v katerih opisuje pisatelj Milanovo in Mileno mladost, stopi erotični problem pred oba poznejša ljubimca v vsej svojstveni cankarjevski zapletenosti. Milan⁴, ki je življenju in ljudem do skrajnosti odtujen značaj, doživlja žensko že od vsega začetka docela dvojno, kot telesno bitje in kot »devico brezmadežno« (XVII. zv., str. 96); obe podobi sta zanj med sabo tako popolnoma, tako tragično nespravljivi, da se ob njih rodi v njem misel, ki že v naprej napoveduje zaključek povesti: »V smrti je izpolnjena ljubezen!« (ibid.). Prvi dejanski stik z erotiko je za mlada človeka kar najzoprnejši in kar najmanj bodrilen: oba jo spoznata samo z njene surove telesne strani, katere grdoto Cankar na vso moč poudarja. Spor med »dušo« in »telesom« se torej pojavi že brž skraja z vso nerešljivostjo, ki mu je lastna v Cankarjevem obravnavanju ljubezenskega vprašanja. Ta konflikt živi v Milanu malone neodvisno od okolice, od življenjskih izkušenj; še preden pride do preloma med njim in Mileno, tedaj že takrat, ko s svojo ljubico še ni doživel razočaranja, se kolje v sebi nad svojo platično ljubeznijo, ki mu ne dá odrešilnega zadoščenja: »Za breztelesno luč je bil krstil svojo ljubezen. V samoti ga je zazeblo ob tej luči... Z vso bistróstjo in zgovornostjo svojega duhá si je prizadeval, da bi praznoto svojega srca preumstvaril v svetišče« (str. 133). Njegov drugi jaz mu prišepetava besede, ki zadevajo v sámo bistvo njegovega odpora zoper resnično, zemeljsko ljubezen in ki so nov primer tistih Cankarjevih samoanalitičnih izpovedi, s katerimi je tako pogosto na stežaj odpiral duri v svojo notranjost: »Beg v čisto luč, beg v brestelesnost je laž...

⁴ Že dr. Jos. Puntar je izrecno trdil, da je Milan pravi Cankarjev dvojnik (DS 1920, str. 38). Da je Milan zastopnik pisatelja samega, najsi tudi njegova zgodba ni veren posnetek Cankarjevega življenja, to trditev upravičuje več dejstev; prvič okoliščina, da živi kakor Cankar doma in na Dunaju; dalje njegovo ponovno poudarjanje umetnosti kot ene pglavitnih življenjskih vrednot; njegovo pesnikovanje; podoba mrtve matere, ki ji pripada v njegovi duševnosti natanko isti pomen kakor v Cankarjevi (gl. str. 178, 179, uvod str. XI).

In vse je *strah, strah, strah* (vse podčrtal I. B.) — solzavi, trepetajoči strah pred živaljo, ki dremlje v srcu in se dramatično smešljaje, ker vé, da jo kličeš iz dna, izpod duše, izpod emeraldo čistotnega spoznanja, izpod veličajnega vstajenja, ki je v knjigah, ne v tebi! Čemu ti je treba živega človeka, da izprašuješ ob njem svojo vest ter to vest hkrati božšaš in odevaš kakor nemirnega otroka? Prav tako dobra bi bila za to rabo tudi knjiga s podobami, ali pa punčka iz cunj! Če je le kaplja krvi v tem lepem otroku, ki je navsezadnje morda vendarle ženska, se bo tista kaplja najprej dolgočasila, nato pa se bo uprla. — Ali čistostni odresenci ne vidijo daleč, gledajo nase in na svoje drešenje!« (str. 134.) Poglavitni elementi Cankarjevega erotičnega konflikta so z navedenimi besedami že nakazani. To so strah pred dejansko ljubeznijo, pred spolnostjo, drugič dvom, ali ni poudarjanje »breztelesnosti« neke vrste »beg« pred stvarnostjo, torej nekakšen manever, čigar resnični smoter je drugačen od priznavanega (zavoljo česar je tako ravnanje »laž«); dalje občutek, da je »čistotno spoznanje« nekaj neživljenjskega, teoretičnega, saj je »v knjigah« ter bi bila »za to rabo« dobra tudi »punčka iz cunj«; poleg občutja manjvrednosti pred živo žensko, ki ga razodeva drugi del izjave, se pojavi slednjič tudi obtožba, da je taka ljubezen egoistična. A izredno zanimivo je dejstvo, da se že v tem dvogovoru med predstavnikoma obeh strani Milanove duševnosti, potemtakem že *pred* dogodki, ki bi naj bili dokazilno gradivo njegove ideologije o »breztelesni« ljubezni, pojavijo vsi dokazi za njegovo tezo in zoper njo ter se z njimi vprašanje že sedaj, še preden je izrekla svojo sodbo objektivna življenjska stvarnost, hkrati naveže na nekatere življenjske činitelje, ki le posredno zadevajo ljubezensko problematiko in jim zategadelj nikakor ne gre pripisovati edino odločilne vloge v teh zadevah. Na ta način je sevê problem že postavljen nâpak, namreč zgolj teoretično. »In vendar je bilo globoko, resno in prisrčno to hrepenenje v višave, v drugo življenje, ki ni čisto nič podobno tistemu pozemskemu...« odgovarja Milan svojemu »neusmiljenemu tovarišu«. — »Ako je zgolj nečimernost ta goreča želja po očiščenju, po osvobojenju od grobe teže telesa, mora biti nečimernost vsak pogled iz temê v svetlobo, vsak občutek nezadovoljnosti, vse, kar ljudjê imenujejo čednost; vsaka pesem, vsaka podoba, vsa umetnost...« (ibid.) Zaključek te polemike ni nič manj in nič več kakor vprašanje po smislu življenja: »...in tako ne ostane resnično človeškega nič nego biftek, vino in vlačuga. — Čemú torej življenje, čemú človek — čemú delo, skrb, čemú razum možganov in trpljenje srca?« (ibid.)

Očitno je torej, da Cankar k erotičnemu problemu že pristopa z nekim vnaprejšnjim vrednotenjem različnih pojavnih oblik ljubezenskega nagona, z neko aprioristično podmeno, to je, z delitvijo erotike v dve nerazdružljivi skrajnosti, v zgolj duhovno čustvo in v zgolj telesno, meseno poželenje. Teh dveh skrajnosti, kakor se sicer resda pojavljata, pa ne pozna normalen, zdrav človek — in edino ta more biti pravilno merilo —; v njem sta telesna in duševna plat erotike v popolnem ravnovesju in se med sabo izpopolnjujeta. A Cankar, ki spolnosti v tej moralno in estetsko edino sprejemljivi podobi noče priznati ter jo obravnava izključno le kot poniževalno telesno slo in pohotnost, ki jo gleda z naravnost pubertetnim gnusom in strahom (na vseh teh treh besedah je poudarek!), jemlje potemtakem izjemen pojav za splošno veljavno

pravilo; zato je njegova dilema »spolnost: ‚breztelesna‘ ljubezen« izsiljena in nenaravna, zgolj teoretična. Tej napaki se pridružuje še druga, namreč dejstvo, da ob tej teoretični podmeni vrednoti celotno življenje, da spravlja takó postavljeni erotični problem v neko povsem nasilno zvezo z vprašanjem po življenjskem smislu, s tem vprašanjem vseh vprašanj, za čigar rešitev je spričo njegove ogromnosti in vseobsežnosti sama erotika gotovo vse preslaboten argument. Docela razumljivo je, da mora ostati erotični problem ob takih pogojih nerešljiv (kar je poudaril že urednik Zbranih spisov, XVII. zv., str. VII). »Že vprašanje samo je obup!« odgovarja Cankarju njegov drugi jaz na njegove zgornje besede (str. 135). Tako je navsezadnje tudi mogoče, da Milan po svojem prelomu z Mileno obsodi življenje edinole zato, ker zanikava njegovo pojmovanje ljubezni: »Torej ni... ni zvezd! Kar smo rekli, da je naj-imenitnejše, da je edino vredno našega najvišjega hrepenenja, ni drugega nič nego slaba pesem s slabšo melodijo. — In vse kar sem jaz, in vse kar je svet — in početje svetá in početje moje in umetnost in lepota in znanost in vse koprnenje do onkraj veseljnosti — vse je farsa, farsa, farsa!« (str. 139.)

Popolnoma v skladu s takim vrednotenjem erotike ocenjuje Cankar v »Milanu in Mileni« tudi žensko. Ne presoja je take, kakršna dejanski in normalno je, temveč mu je le erotična podoba, »čisto bela, luč brez sence«, kakršna je Milena, ko gre v smrt, medtem ko je realna, živa ženska zgolj predmet njegovega zgražanja in odpora. Ko se Milena naposled upre Milanovemu zasnanemu platoničnemu oboževanju, stoji »mahoma vsa silna in predrzna pred njim« (str. 136), se iz nežne drobne deklice hipoma izprevrže v zlobno furijo, ki jo Cankar upodobi s sila temnimi barvami in dá njenemu izbruhu mestoma celó nekaj surovih, domala prostaških potez. Kot taka obklada svojega ljubimca z vzdevki kakor so »klada lesena, pusta, prstena« (str. 137) in Cankar jo opisuje z vidno sovražnostjo: »Prej se je penil samo njen zlobni, sovražni smeh, zdaj so se penile še ustnice same« (ibid.). Njeni očitki se stopnjujejo do groteskne ciničnosti in zelo spominjajo na besede Milanovega »neusmiljenega tovariša«: »Ali sem punčka iz cunj, ali sem porcelanasta igračka, da bi me božal in pestoval; ‚Nic se ne jokcaj, saj si pipi!‘... In če bi bilo po tvojem, bi bila ves čas živela od luninih žarkov... in od tvojih verzov... Nisi človek, kaj šele da bi bil fant! Če bi te zbodla v prst, bi ne prišla kri, bi prišla rima! Zahotelo se ti je, da bi bral knjigo, ki ni vezana v usnje in platno, temveč v bluzo in krilo« (str. 137—8). In takšna je Milena takoj prvi hip, še preden je utegnila izbruhati vse svoje obtožbe, že deležna takele označbe: »Gledal je nanjo ves omamljen — na tujca, na žensko, na vlačugo...« (str. 136.) Tako se prvikrat v tej zgodbi pojavi izraz »vlačuga« kot sinonim za žensko — in pozneje se ponovi še osupljivo pogostoma. Telesna, normalna ženska je torej Cankarju tu a priori tujec in zavrženo bitje; zakaj dejstvo je, da Milenino vedenje pred Milanom niti zdaleč ni tako grozno spotikljivo, da bi bilo vredno tako uničujoče ocene, zlasti ob začetku prepira ne, ko jo njen ljubimec že obsodi z najhujšo psovko, ki je ž njo mogoče razžaliti žensko. Nobenega dvoma ni, da je Cankar v tem primeru postal skrajno nepravičen, ne samó krivičen Mileni, temveč ženski vobče, neskončno krivičnejši od Tolstoja in celó od samega Strindberga. Zakaj pojma »vlačuga« in »ženska« istoveti Milan-Cankar še nekajkrat. »Čemu so te

hiše zgrajene..., čemu so ta polja obdelana, čemu so kozolci polni, čemú se pasejo črede po teh planinah?... Zavriskal je fant vasovalec daleč na klancu — zasklela ga je bila v srcu podoba lepote, ki je nikoli ne bo videl... rdeči nageljni, nedolžni, dišeči, so pred oknom, za oknom pa je vlačuga; ljubil jo bo do nasičenja in gnusa, nato bo pljunil na vse štiri strani ter se bo oženil z drugo vlačugo, še hujšo« (str. 150). Še posebej poudarja krivičnost Cankarjevih očitkov ženski okoliščina, da moškemu še nekako priznava neko višje erotično doživljanje («...zasklela ga je bila v srcu podoba lepote...»), ki pa pri ženski ne more najti odmeva, zakaj za »nedolžnimi« nageljni na oknu je samó »vlačuga« in vlačuga je očividno sleherno žensko bitje na svetu. V tej smeri se Milanova premišljevanja tudi dalje dosledno razvijajo. Ko se vrne na Dunaj, sreča najprej »boso dekletce, ki je iztegal jezik ter jetično, grbavo sanjavost, ki je ljubila Heineja. ‚To znajo tudi tukaj!‘ se je bil nasmehnil prešernemu dekletcu. In že v tistem trenutku se je napol zavedno, napol razločno oglasilo v njegovem srcu: ‚Tudi tukaj je vse kakor tam doli! Tudi tukaj je burka tako neumna in ogabna, da še smeha ni vredna, le malo okusnejše in potratnejše je opremljena. Tam so vlačuge v platnu, tukaj v svili; tam so po kroni, tukaj po tri (str. 152). In pri tem vidi Milan bosonogo dekletce prvič in sirota ne stori drugega kakor da pokaže jezik; a že to mu je zadosten razlog, da jo označi za vlačugo. Sentimentalna grbavka Malči v tem hipu še ni objekt njegove poznejše zablode; in vendar jo že na prvi pogled tako strašno obsodi.

Nemalo pomembno je dejstvo, da Cankar za svojo silovito, tako splošno in malone brezpogojno obtožbo ženske kot resničnega, pozemskega bitja sploh ne navaja količkaj tehtne stvarne utemeljitve. Kajti kakor je preprosto nesmiselno, ocenjevati ves svet, vse življenje in vse početje ljudi edinole po svoji enkratni osebni izkušnji, tako je vprašanje, kako neki naj bi moglo razočaranje nad eno edino izmed vseh milijonov žensk upravičiti sklepe, da je vlačugarški kratko in malo vesoljni ženski rod; tako ravnanje bi bilo neopravičljivo celó tedaj, če bi bila prizadeta ženska še tak izvržek, kar Milena nikakor ni. Kako bolešno pa je Cankarja peknilo vprašanje njegovega odnosa do ženske kot spolnega bitja, dokazuje okoliščina, da se je isto mizoginsko stališče, kakor ga izraža ta povest, pojavilo že v črtici »Mimo življenja« (VII. zv.), v kateri se Cankarju neznano dekletce prav tako spremeni v vlačugo; podobna situacija se ponovi v tretje v črtici »Ogledalo« (»Podobe iz sanj«, XX. zv.). Skupna poteza vseh teh domišljjskih preobrazb ženske v vlačugo je ravno obsodba brez argumentacije. Podtalni vir tega ravnanja, ki ga je Vodušek dobro označil za »maščevalne privide« (str. 75), pa ne more biti ničesar drugega kakor krčevit strah pred žensko in dejansko ljubeznijo, nezavedna, obupna potreba, opravičiti lastno ljubezensko nedejavnost in naprtiti krivdo za svoj ljubezenski neuspeh činiteljem izven sebe, življenju, ženski. A naj je takšno početje še tako krivično, odtehta ga brutalna krivica, ki jo je Cankarju prizadela usoda. Zakaj čudežno lepo obličje ljubice, resnične, prave ljubice in življenjskega tovariša in žene, ki naj bi ko sonce razsvetlila njegovo turobno, v samoti izgorevajoče življenje, ta neumrljiva vizija ni nikoli umrla v njem in ta sen je kljub vsem njegovim izjavam gorel v najskritejši globočini njegove duše tako vroč in omamen, da ga nežnejšega in bolj zaželenega ne zmore

človeško srce. In vendar je moral doživeti, da mu je bila ljubezen, ta blagoslov življenja, že sama po sebi in celó ne glede na vprašanje, ali bo uslišan ali ne, eno samo nenehno trpljenje, en sam neznanski dvom. A naj je ravnal kakor koli, njegovo sovraštvo in njegova krivičnost do ženske niste v resnici nič drugega kakor skrivenčena, narobe obrnjena podoba njegove izmučene, vse prekruto izkušane ljubezni do nje. Terjati od tega nesrečnega človeka umirjeno, hladno objektivnost bi bilo v tem primeru domala brezsrečno.

Tako ni čudno, da je »Milan in Milena« v celoti en sam žolčen napad na žensko kot predstavnico spolnosti in na spolnost samo⁵. Tudi se ni mogoče čuditi dejstvu, da je Cankar docela spregledal ne samo vprašanje, ali je spolnost, ta dar prirode, ki ga človek ne more zavrniti, ne da bi resigniral nad obstojem človeštva, res mogoče tako izključno negativno vrednotiti, temveč tudi to, da je z obsodbo spolnosti obsodil vse ljudi, ves človeški rod od začetka sveta. Težka roka psihološke nujnosti, ki ga je gnala k dejanjem, katerim sicer ni mogoče vselej pritrčiti, a jih je treba vsaj razumeti, se razodeva tudi v njegovi gluhoti za resnico, da pritiče krivda predvsem moškemu, če je in kadar je spolnost nizkotna in človeka nevredna. Enako kakor v nestrpnih in kajkrat že kar prenapeti frazeologiji te zgodbe in v njenih formulacijah se psihološka pogojenost tega Cankarjevega izpada zoper pozemsko erotiko razkriva v dejstvu, da zagovarja teze, za katere daje spricho njihove daljnosežnosti samo dejanje povesti kaj malo stvarnega, objektivnega gradiva. Podobnih trditev ni mogel uveljaviti niti sam Tolstoj, ki je moral svoji »Kreutzerjevi sonati« pripisati celo razpravo, dasi jih je skušal podpreti z vse obilnejšimi in prepričevalnejšimi dokazi iz dejanskega življenja. Na moč značilno je, da se pojavi v »Milanu in Mileni« edini konkretni argument zoper spolnost šele naknadno, ko je bila sodba že zdavnaj izrečena, komaj na koncu VII. poglavja; a še ta edini stvarni argument ni izviren, saj Milanova zabloda z grbavko Malči kar čudno spominja na znani podvig starega Karamazova. A vse to je docela nujno. Zakaj Cankar erotični problem že nastavi napačno, namreč z izsiljeno dilemo med vlačugo in tistim »belim obličjem, belejšim od lilije in mesečine«, med surovo spolnostjo in vzvišenim, telesnosti povsem osvobojenim čustvom; ravno s tem izključnim upoštevanjem obeh skrajnosti pa uide iz erotične realnosti in ljubezenska praksa postane odvisna od neke teorije, ki je takšna, kakršna je, zrasla iz izkrivljanja ali vsaj zanemarjanja dejanskih dejstev. Končna tragedija, posledica nepomirljivega spora ideologije z realnostjo, je ob takih pogojih v relacijah tega sveta kajpak neogibna

⁵ Kakor je zapisal Vodusek, je Cankarju spolnost »atribut ljudi, ki predstavljajo okolico, atribut življenja« (str. 138). Zanimivo je, da se poleg obsodbe spolnosti, ki označuje mimo navedenih spisov na primer tudi črtici »Slamniki« in »Psi« (XVIII. zv.), pojavlja v Cankarjevem delu izredno pogosto tudi negativno vrednotenje zakona, tako na primer v črticah »Ti sam si kriv« (I. zv.), »Albert« (II. zv.), »Poet Peter« (X. zv.), »Judežev poljub« (XV. zv.), »Ob grahu«, »Poset«, »Noč«, »Rumene rože«, »Nenapisani romani«, »Domače ognjišče«, »Opereta« (XVIII. zv.) in tudi v »Nini« (»Šesta noč«). — V pismu Anici Lušinovi je pisal Cankar še 7. marca 1904., torej nekaj let po ločitvi in koncu te mladostne ljubezni: »Omóži se! Vzemi človeka, ki bo imel toliko, da bosta živela za silo. Mirno bodo tekli dnevi, še otrôk dobita morda — in kaj je drugega treba? Nič ni treba misliti in nič sanjariti; človek je žival in edino srečen je, kadar živi popolnoma kakor žival. Poglej v oči srečnemu in zdravemu človeku: ali je v njih kaj misli in sanj? Misel na dobro kosilo, sen o debeli ženski!« (LZ 1928., str. 726.)

kakor padec kamna, ki se strklja čez previsno steno. Tako je bil Milan v resnici »pahnjen iz večnosti...«, da išče, česar ni mogoče najti« (str. 150), se pravi, česar s takimi podmenami ni mogoče najti. Ker presoja ljubezensko vprašanje izključno le skozi lečo svoje dileme med dvema nerazdružljivima skrajnostima erotike, ker si ljubezni sploh ne more predstavljati v tisti njeni naradni, normalni obliki, v kateri postane spolnost nekaj več kakor samó slep telesni nagon, animalen krik mesa, ker spolnost docela loči od vseh duhovnih romantičnih sfer, ker jo potemtakem na ta način *sam* izmaliči in poniža ter ji potlej pripisuje neko apriorno nizkotnost — zategadelj je popolnoma nujno, da mora doživeti polom tako v zgolj idealnem kakor v zgolj telesnem ljubezenskem izživljanju. Milan, psihološko čudovito zadet tip človeka, ki trpi na tako imenovanem »strahu pred spolnostjo«, zaide takó po sporu z Mileno v drugo skrajnost — njegov doživljaj s prostitutko Julijo —, ki ga sevó prav tako ne poteši in se konča tragično, tako da ga naposled prešine »čudna misel: ‚Zdi se mi, da sem umoril človeka!‘« (str. 157.) Konec teh blodenj je eksces z grbavko Malči.

Dejanski rezultat vseh teh poskusov je torej poraz na obeh frontah in kot posledica le-tega obup nad življenjem, še več: obsodba življenja in vsega človeštva: »In vse skupaj je farsa!... Vse človeško življenje in vse življenje človeštva, od paradiža Adamovega do doline Jozafat!« (str. 148.) Edina možna rešitev konflikta, ki je v realnosti neresljiva, je v sanjah, v upanju v onostransko poravnavo. Ko Milan zavoljo svoje ljubezenske nesreče povsem neupravičeno in prav za prav že egocentrično obsodi celotno življenje za golo »prebavljanje«, sklepa takole: »... kaj ni že sám to razmišljevanje dokaz, da je poleg in izven prebavljajočega človeka še neki drugi človek, da je, Bog se usmili, res nekje tisto bajno življenje? Da je sijajno gorelo pred rojstvom že tisočkrat tisoč let, da je bilo za hip, le za hipec obsojeno v temno ječo prebavljajočega telesa ter da bo nekoč, osvobojeno, zasijalo spet v vsem svojem veličastvu?« (str. 176.) Enako upa Milena: »Prišel je glas iz večnosti, iz daljnega, drugega življenja, nadzvezdnega, ne z betežnim telesom obremenjenega; in prišlo je oznanenje, da tisto drugo življenje ni le spomin, ni le sen in golo koprnenje, temveč da se bo sijajno izpolnilo« (str. 163). V pričujočih vrsticah, ki se strogo omejujejo le na psihološko označbo obravnavanih pojavov, ne gre za vprašanje filozofske utemeljitve v zgornjih izjavah izražene Cankarjeve vere v drugo, nesnovno življenje. A s *psihološkega* stališča je ta rešitev romantičnega vprašanja le namišljena, teoretična, to se pravi: konkretno sploh ni rešitev. Milan in Milena se najmeta in se sprava v onostranstvu, toda to se zgodi šele *po njihovem samomoru*, to je, po dokončni, radikalni zavrnitvi življenja, ki je edino področje, na katerem je možna resnična rešitev romantičnega problema.

Krog je torej zaključen: s to povestjo se je torej Cankar podobno kakor z »Nino« že za življenja odpovedal ljubezni in ta odpoved je zadnje dejanje njegove ljubezenske drame.

Geneza

»Človek, ki se boji strahov, govori o strahovih,« je zapisal Cankar v »Nini« (IX. zv., str. 240). In res je ena bistvenih potez njegovega doživljanja ljubezni brezdanji občutek strahu. Le-ta je včasih neko

nedoločno, na videz brezvzročno čustvo, kakor ga izraža v »Nini«: »Trudil sem se, da bi spoznal, odkod ta bojazen, ki sta je najini srci polni... Spoznal sem samo, da je bila vsa radost vstajenja, da je bilo tisto lepo velikonočno čustvo samo porojeno iz bojazni. Od začetka, od tistega trenutka, ko sva si prvokrat pogledala iz oči v oči, je bil najin delež nemir in strah« (str. 267). Drugekrati se to čustvo zgosti ob konkretnem predmetu v strah pred spolnostjo in žensko. A vzroke te kakor tudi večine značilnosti Cankarjeve erotike je treba iskati v njegovi fizični napaki in pa v njegovi mladosti.

V svojih avtobiografskih spisih je zapustil Cankar obilo pričevanj, kako izjemno se je usoda potrudila, da bi mu že od vsega začetka zagrenila življenje: bolezen in beda, lakota in poniževanje — niti en sam kelih bridkosti ni šel mimo njega. V okolju, sredi katerega je rasel, je imel gotovo veliko priložnosti, opazovati ljubezen predvsem z njene prostaške strani in te izkušnje so morale v njem zdramiti in pospeševati strah pred spolnostjo, ki ga v njegovi rasti kajpada nista ovirala ne njegova fizična napaka ne njegova življenjska zastrašenost, ki je bila posledica zapostavljenosti in revščine, ki ju je okušal kot proletarski otrok. Taka naključja opisuje Cankar še po desetletjih z živčnim ogorčenjem, z grozo in gnusom, tako na primer v »Grešniku Lenartu« (XVII. zv., str. 300, 302). Lenartova pubertetna groza ob pogledu na golo nogo poltene babnice je travmatsko doživetje, čigar sledovi se v človekovi duši zlepa ne zarasejo. Drugačnih izkustev očitvidno ni bil deležen. Pristrčna zgodbica s krčmarskim dekličem, ki je dobil od njega čist, mladostno vesel poljub (dogodek, ki je moral biti tako izreden, da ga je z otožno nostalgijo opisal kar trikrat, v črticah »Mladost«, XVII. zv., »Kréma ob cesti« in »Večerne sence«, XVIII. zv.) — ta doživljaj je iz poznejše dobe, ko mu je bilo že šestnajst let, kakor poroča v »Večernih sencah«. V rani mladosti mu je bilo usojeno zgolj žalostno, ob spremljavi nežne melodije o sluteni, a nedosegljivi čisti ženski lepoti grozotno doživljanje prepovedanih reči; kar mu je bilo dosegljivo, kar je videl okoli sebe, je bila le umazana nagota, prostaško ljubimkanje, samó grd spaček erotike — »greh«. Ženska — dejanska, živa, telesna ženska — je bila neko skrivnostno, sovražno in strašno bitje, predstava ženskega telesa se je morala v njem že zelo zgodaj tesno zvezati s predstavo nečistosti in grehote. A vsej grdoti in surovosti resničnega življenja navkljub se je v umetniško nadarjenem otroku oblikovala ob čitanju sanjska podoba žene, ki po lepoti presega vse, kar morejo ugledati človeške oči. Tako se je ljubezenskega hrepenenja vredna ženska že takoj skrajza odmaknila od resničnosti in tako sta grdota in grešnost postali neločljiva atributa vsega telesnega, spolnega: o obojem priča IX. poglavje »Mojega življenja« (XVII. zv., str. 213). A kakor so bili na ta način že dani pogoji za ozko povezanost erotičnega doživljanja z estetskim, tako je bila erotiki ravno zato tudi naložena dolžnost, poravnati neke izvenerotične probleme; po malem je namreč postala sredstvo, s čigar pomočjo je otrok uhajal iz svoje bede in nesreče, protiutež odurni stvarnosti življenja, pribežališče pred njegovimi nadlogami. Prepud med ljubezenskim čustvovanjem in resničnostjo se je tako seveda le poglobil, v Cankarju se je čedalje bolj manjšala pripravljenost, da bi ljubezensko vprašanje nekoč dejanski rešil. Ob prisotnosti tako

močnega zaviralnega momenta, kakor je bila Cankarjeva fizična napaka, so bili naštetih življenjski činitelji še toliko bolj občutni in bolešni. Tako se je moglo primeriti, da Cankarjevo erotično življenje ni utegnilo za časa doseči vseh možnosti za normalno, zdravo, urejeno izživetje, da se je njegova pubertetna kriza zavlekla do neskončnosti ter je zanj ostal eros, ki ni docela dosegel svojega biološkega namena in z njim sprostitev, en sam trajno neresljiv, ko kronična bolezen mučen, zaradi svoje neresljivosti pretirano, že do nezdrave mere pomemben problem.

A tako je postala sčasoma tudi sleherna v realnost usmerjena erotika istovetna z grdoto, sramoto in krivdo. »Življenje in smrt Petra Novljana«, ta zgodba pubertetnega ljubezenskega hrepenenja, je prav tako kakor ponekod »Grešnik Lenart« priča takega zagrenjenega, travmatskega doživljanja spolnosti. Peter ni dejanski ničesar zagrešil, in vendar ga tare nenehno čustvo strahu in krivde in svojo ljubezen do Olge občuti kot greh. Njegove sanjarije o njej (»... in ko mu je prihajala naproti, je vzdignila roke, tako da so zdrknili rokavi prav do ramen in se je zasvetila v solncu čista bela polt.« — VI. zv., str. 206), te sanje so celó tolikšen greh, da ga obide misel na samomor. V takem razpoloženju so strašno doživetje celó znamenja lastnega spolnega dozorevanja in moškosti: »Zapazil je, da mu že poganjajo brki, čisto mehki in redki... Čudil se je in sram ga je bilo. — 'Da bi me le brki ne izdajali!'« (Str. 205.) Natanko tako mučno je že prej odkritje, da je ženska spolno bitje: »V onih časih se je zgodilo z menoj nekaj neznanega, kar mi je dušo s trdo silo potisnilo k tlom. Zapazil sem, da so moje sestre tudi ženske; pogled mi je uhajal k njim, radoveden in plah, poln sramu in gnusa. Zdelo se mi je ogabno in pregrešno, da so ženske« (»Moje življenje«, XVIII. zv., str. 213). Zanimivo je, da se otrok pred dejansko žensko, katere spolnost je zaslučil, takoj zateče k svojim ljubezenskim prividom: »Videl sem ženske povsod... Videl sem jih nage, brezsravno razgaljene... Kadar sem v tesni samoti, v bolečini in strahu prosil usmiljenja, sem klical tisti beli obraz; in prikazal se je blag, od večerne zarje obžarjen« (str. 213—214). Če trdi Cankar v črtici »Krčma ob cesti« (XVIII. zv., str. 412): »Ženske me je bilo strah, sram me je bilo pred njo«, je to v pubertetni dobi povsem naraven pojav; značilen je šele njegov občutek, da ženska ni prav nič podobna tistemu sladkemu imenu, ki sem ga bil ustvaril, temveč da je bitje zase, meni sovražno in tuje«. Po vsem navedenem končno tudi ne more presenetiti Cankarjevo priznanje iz črtice »Večerna molitev«, v kateri popisuje samega sebe v dobi, ko je bil »tako dozorel, poln spoznanja in učenosti, kakor so vsi dvajsetletni fantje« — toda: »edini moj dvom, edina moja skrb in nadloga je bila ženska« (XVIII. zv., str. 248). Ženska mu torej še dvajsetletnemu ni bila zgolj uganka, problem, kar je bolj ali manj slednjemu mlademu človeku, bila mu je nekaj več: nekaj bolešnega in strašnega, nič več in nič manj kakor »nadloga«.

Ta izpoved bržkone ne velja samó za dvajsetletnega Cankarja, celotna zgodba njegove ljubezenske usode upravičuje sklep, da sta bila zanj ženska kot spolno bitje in njegov odnos do nje v bistvu do konca nezaceljena, črna rana, v kateri ni nikoli usahnil potok njegove srčne krvi. A težko si je skoraj predstavljati strahoto, kakršno je moral vse svoje dni nositi v sebi človek, ki je sanjal tako čudežno nežne sanje o ženi, kakor so rodile Jacinto in Lepo Vido, a je vendar moral, moral

pred žensko le trepetati in obupovati — težko se je vživeti v tantalove muke, človeka, ki bi bil mogel ljubiti kakor nihče na svetu in je vse svoje življenje zaman popotoval za prividom svoje sreče.

Sklep

Drama je končana, znana je roka, ki jo je s krvjo pisala, znan je njen potek, treba bi bilo le še do podrobnosti raziskati, kako je učinkovala na Cankarjeve umetniške rezultate. A to je sila obsežna naloga, ki že uhaja čez okvir pričujočega pisanja. Edino, kar je mogoče že sedaj vsaj v najsplošnejših obrisih nakazati, je vpliv njegove borbe z ljubezenskim vprašanjem na enem najbolj kočljivih področij njegovega umetniškega ustvarjanja, namreč na njegovo upodabljanje ženske. Ničesar novega ne pove ugotovitev, da je Cankar izoblikoval le neznatno število polnokrvnih, dejanski živih, življenjsko popolnoma pristnih in verjetnih ženskih osebnosti. Res je sicer ustvaril nepozabne, do krhkosti nežne in vendar čudovito otipljive postave, kakršne so njegova mati, Mařenka v črtici »Spomladi«, Hanca v »Križu na gori«, Francka kot dekla na »Klancu«. Dà, znal se je vživeti v žensko, znal jo je življenjsko verno upodobiti — ali skoraj izključno le žensko kot nespolno bitje, kot mater ali nedoraslo dekletce. Telesno zrela, spolno polnovredna ženska je vélika neznanka njegove literature, take ženske ni znal zajeti v vsej njeni stvarni resničnosti in celó njegovi najrealnejši liki, kakršna je, postavam, Tončka v »Martinu Kačurju«, so v veliko večji meri plod opazovanja kakor pa doživetja. Doživetja — na tem pojmu je poudarek. Zakaj bržčas bi ne bilo pretirano sklepati, da mu njegovo ljubezensko življenje ni moglo nuditi obilo priložnosti za izkušnje, ki bi dajale njegovemu ustvarjanju zadosti dejanskega gradiva za upodabljanje ženske, in ravno ta njegova nedostatna izvedenost glede teh reči pojasnjuje tako nastanek kakor specifičnost marsikatere njegove ženske osebnosti. Cankar ženske prav za prav ne oživlja, temveč jo samo upodablja in v tem njegovem oblikovanju pripada domišljiji veliko pomembnejša vloga kakor pa neposredni življenjski izkušnji. Tako ni čudno, da se v njegovi literaturi ženska tako poredkoma pojavlja kot živ človek iz krvi in mesa ter se v zanj tako značilnih podobah, kakršne so Nina, Jacinta in Lepa Vida, spreminja že v popolno abstrakcijo, da je zgolj še posebljenje lepote in hrepenenja, pesniško povsem preustvarjen simbol, eterično, nadzemeljsko bitje, bolj nekak domišljjski destilat, lepotna esenca ženskosti kakor pa resnična osebnost. Razumljivo je tudi, da se v tej dematerializiranosti razblinijo skoraj vse individualne poteze, da prehaja upodabljanje že v neko stereotipnost in da karakterizacijo zamenja tipizacija. A kakor marsikatere plat Cankarjevega ustvarjanja, tako je tudi temeljita preučitev tega problema še naloga prihodnosti.

Drama je končana. Trajala je desetletje, poldrugo desetletje, morda tudi delj, kdove kako dolgo, morebiti je šele smrt spustila zaveso in zazibala v mir izmučeno srce, ki se je zaman pehalo za najnaravnejšo izmed vseh življenjskih sreč. Posredno govori o njej celotna Cankarjeva literatura, govore njegovi motivi, podobe, ki jih je izoblikoval, vprašanja, ki jih je obravnaval, in način, kako jih je reševal. Neposredno priča o tej žaloiгри vse pesnikovo osebno življenje in dolga vrsta njegovih izjav o samem sebi; ta pričevanja, težka in strašna od vroče, žive krvi,

katere kaplja trepeta na slednji besedi, v slehernem vzdihu in kriku, odkrivajo življenjsko tragedijo, da je take zlepa ne premore vsa naša kulturna preteklost, tragedijo starogrškega, Sofoklejevega sloga, v kateri so usodne sile že od vsega začetka začrtale človekovo pot ter ga ženó nanjo kot ena sama železna zakonitost, gluha, slepa in neizprosna. Človeška vsebina drame, ki jo je preživel ta skrajno nesrečni umetnik, je nadvse dragocena. Najsi tudi ni mogoče pritrđiti prenekateremu mnenju, ki ga je izkričal v svoji bolečini, se je vendarle treba pokloniti pred tragično veličino te usode in tega trpljenja. Zakaj če se je na tej življenjski postojanki bojeval manj zmagovito kakor sicer, je boj vendar sprejel ter ga bojeval iskreno, z vso njemu lastno strastjo po lepoti in resnici. Boril se je z vso upornostjo in z zagrizenim obupom leta in leta, célo dolgo večnost. Vedno znova je padal, trpel, da človek bolj ne more trpeti, na pol strt spet vstajal in do konca neutešno hrepenel po zarji lepote, zdravja, mladosti, ki mu ni bila dana, po ljubezni, ljubezni, ljubezni... Marsikdaj se mu je od smrtne muke in utrujenosti zameglil pogled — a bil je navsezadnje samó človek in človekove sile niso brez mejá; le preveč človeško, le preveč tragično je tudi, da je po nadčloveškem naporu, do konca zagrenjen in telesno izčrpan naposled omagal, obupal nad možnostjo svoje zemeljske sreče, nad lastnim življenjem in sploh nad življenjem, ki je tako mačehovsko ravnalo z njim, ter kakor Prešeren potešil svoje razočarano upanje z obljubo poravnave in povračila onkraj groba. Njegova borba zato ni manj dragocena. Vanjo je vložil svoje srce — in kdaj je na Slovenskem utripalo čistejše srce? Vanjo je pretil vso svojo slo po lepoti, ki jo je znabiti tako vročično iskal in ustvarjal ravno zato, ker je je v svojem življenju tako beraško malo okusil. Dal je vse, kar je imel; več ni mogoče zahtevati od nobenega človeka na zemlji.

ENA O SMRTI

FRAN ELLER

*Bratec, bi rad se ji ógnil? O, ne zgrešiš
jame temné, ki negibno reži ti naproti,
nič ne ovinkaj pa s čelom se hrabrim po poti
vzpenjaj odbrani ravnó naprej in naviš.*

*Smrt ne priganja... zlagoma v levo in pravo
loge ogledaš domače in pisani svet,
vinca napij, povrti se v vencu deklet,
ljubi in črti, za kruh se bij in za slavo.*

*Kadar grobove srečaš, pa mir jim vzdaj:
rahlo čez rame prikloni se smrt, koprneče
pesem ko tih ti pozdrav na uho zašepeče
in opoji le še bolj te v sópljajih slaj.*

*Vidiš, tam daleč nad jasnega morja obalo
solnce odhaja v kresu víšnjevih zór,
kri mu curlja pa ne pojde prej z gajev in gór,
da se doteče, za kar ga nebo je poslalo.*

*Petdeset plodnih, plénjavih šestdeset let
in še povrh kako jésen čaka strpljivo
dekla smrt na trudno glavo ti sivo,
dókler ji v nedra jo nagneš ko klas požet.*

DOMOV

FRAN ELLER

*Po svetu dovolj sem pretikal se že
in rad bi, da najdem domov,
kam ceste peljajo, le kdo mi pove?
O cilju ni senc ne sledov.*

*Pa pride ovinek in stisne se pot,
ki vsakdo nastopiš jo sam,
priromaj od ondi, priromaj od tod,
spoznaš in ne baraš več: kam.*

*Razgrne pred tabo se vela ravan
mrtvo izza težkih zaves
in domek odpre se, ves tih in tesan,
pod vejami vrb in cipres.*

*A duši pretohel, pretuj je ta dom
in drzno do svetlih daljin
povzdigne peroti nad strah in čez dvom,
jo kliče mar daven spomin?*

*In v zarje brez konca gubi se polet ...
vsemir je ko živo morje,
zavabi valovja skrivnostni šepet
in kaplja v naročaj mu gre.*

SANJE

FRAN ELLER

*Željá igrive séstrice, ve sanje,
ko zadnji zublji dogorevajo,
podobe vaše v somrak sevajo
in manj tesno je poznih ur molčanje.*

*Na zarjah budno me obkrožajte,
metulji, srcu vernemu zablode,
z obeti belih dni me božajte,
ki moji so, pa nikdar jih ne bode.*

*Minut bežečih mi kolesa blazna
zavrite, misli zle iztirite,
po vsem se domu razšopirite,
ovenčajte zidovom čela prazna.*

*Za hip naj sreč, na veke zgubljenih,
se z vami svetli vrnejo spomini,
nasmehljaji obrazov ljubljenih,
šepeti dragih usten v mesečini.*

*Tanjše od pajčevin so vam peruti ...
pa v lepe me laži zagrinjajte,
ko utrinki padajte, izginjajte,
dotik — in v nič se morate sesuti.*

PALICA

ASTA ZNIDARČIČ

Prismodilo se je kar dvoje prikuh in kuharica je srdito preklinjala. Zdaj se je bilo lahko jeziti in paziti na jedi. Toda prej, ko se je zgodilo tisto, kar ta stara hiša in vsi v njej še niso doživeli, prej je zijala tudi ona, kot vse druge ženske skozi okno na dvorišče. Potem so ostale nekaj časa zbegane in tihe, ne verujoč nobenemu svojih čutil, dokler ni začelo življenje v hiši spet dobivati obliko vsakdanjih trenutkov. Kajti, da bi se zaradi Mića, takegale mladega brezpomembneža, moglo dogoditi kaj takega in še celo na sredi dvorišča, kamor je najlepši razgled s hišnih oken, tega ne morejo verjeti ne kuharica, ne drugi, ki so to reč videli.

Najmanj veruje Mičo sam. Sedi na tnalu v drvarnici in bulji v pajka, ki ga je pregnal v kot, ne da bi se zavedal, kaj gleda. Rad bi se zbral vsaj toliko, da bi v miru premislil ves vihar, ki je divjal krog njega. Rad bi razumel vsaj malo, da bi vedel, če je res on tisti, ki je vsega kriv.

Počasi prihajajo predenj prizori in še bolj počasi se urejajo; s seboj so privlekli davne spomine — bog ve, kje so se srečali z današnjim dnem — in Mičo se počasi umirja. Zunaj ga niso pogrešali. To je vedel Mičo po tem, ker ga ni nihče klical ne na delo, ne h kosilu.

Pajk prede v kotu svoje slinaste niti in tke iz njih mrežo. Mičo pa odvija spomine, jih prede in tke, čudne mreže nastajajo.

Da, vse življenje so mu ljudje pripovedovali pravljice. Stari učitelj jih je pripovedoval o kraljeviču Marku. Kraljevič Marko in njegov Šarac, njegova vila in njegov buzdovan, o, vse te stvari, katerih Mičo ni imel, v katere ni nikdar verjel, pa mu jih je vendar zavidal.

Z leti so pravljice postale drugačne, a ostale so. Bilo je lepo misliti nanje, toda ne jim verjeti. Zamahnil je z roko, kadar ga je hotel šofer prepričati.

— Pojdi no pojdi, čemu! Nekdo nam mora ukazovati, mi pa dobivamo jesti in piti in obleko, še kar lepo obleko — in se je zadovoljno razgledal vzdolž svojega mladega, razvitega telesa, vse do kljuna na opankah.

— Sam se ne zavedaš, koliko daješ in koliko sprejemaš; sploh pa je grdo, da si zadovoljen, samo če si ti sit in oblečen, kajti mi, mi hočemo ...

Tako je začel svoje pravljice šofer. Bile so drugačne od učiteljevih, a prav tako čudovite, nemogoče in lepe. Toda bile so, kot da jim ni mogoče najti in povedati pravega začetka in konca. Šofer, ki je bil pameten človek in ga sicer nobena stvar na svetu ni vznemirila, je ob njih dobil čuden lesk v svoje svetle oči, podoben onemu, ki je včasih

sijal v pogledu starega učitelja, kadar se je navduševal za narod Kraljeviča Marka. Te nove pravljice so dražile Mićovo domišljijo in mu kalile čisto vest. Posegale so v njegov ustaljeni način življenja, kot bi ga hotele postaviti na glavo. Mićo se je zato izogibal šoferja in ga obenem iskal.

Takrat, ko je Mićov oče še služil staremu Stanojeviću, mu je Mićo pomagal pri delu. Kraljevič Marko je tedaj sijal na življenje slugovega sina kot sonce v meglo. Bil je edini in nevidni junak njegovih sanjarenj in dnevi, ki bi se sicer vrstili obupno enaki med majhnimi deli, očetom in starim gospodarjem, so bili z njegovo prisotnostjo lepo raznoliki.

Toda ta kraljevič iz pripovedk je kljub vsemu spadal samo med staro šaro. Nikomur ni mogel storiti nič več dobrega, niti zlega. Brezštevilni junaki šoferjevih pravljic pa šele prihajajo in če veruješ vanje ali ne, srce začne hitreje utripati.

O, zakaj ni Mićo lepo ostal pri svojem davnem kraljeviću, kot takrat, ko je bil samo še majhen deček, ki je smel jesti s svojim očetom za dolgo mizo v Stanojevićevi kuhinji. Ampak od takrat se je spremenilo že toliko stvari. Stari gospodar je umrl in vse je za njim prevzela njegova žena. Kar je res, je res. Bila je vredna vsega spoštovanja. Znala je udariti, da si videl vse zvezde, znala je ukazati, a znala je tudi pohvaliti. Potem je Miću umrl oče. Stara Stanojevička je rekla, da je to velika čast, ker bo zdaj Mićo prevzel očetovo delo. Postal bo njen sluga. In tako je ostal dolgo let. Vrstile so se klofute in zmerjanje in pohvale in vedno več klofut in vedno manj pohval. Tako je moralo biti. Stanojevička se je starala.

Potem je prišla nekoč, kot ob poletni nevihti cela ploha klofut in posli so šušljali, da se je mladi gospod zaročil, tam kjer študira in da bodo zdaj dobili novo gospodinjjo. — Kakšna neki bo? Tujka. — Da, ampak naše vere. — Da so tudi tujke naše vere? — Tudi, če je treba ...

Mnogo si niso obetali od nje.

Mlada gospa je prišla. Bila je plavolasa in se je rada smejala. Smejati pa se je znala tako nebeško lepo. Večkrat so jo slišali, kako poje neke čudne pesmi, nič podobne tem, ki so jih znali sami. In še kadar se je poskušala z njihovimi, so dobili domači napevi oni tuji prizvok pesmic mlade gospe. Toda poslom je bilo vendarle všeč vse, kar je pela. Bila je lepa in njen glas je bil prijeten. In tudi za njihovo delo se ni mnogo brigala. Kmalu so opazili, da ne zna zapovedovati kot njena tašča. Bila je prijazna in dobra, zmerjala in klofutala ni, zato so jo radi trpeli v hiši. Stara pa je ostala še vedno prava gospodinja. Mlada gospa tudi ni delala bogve kaj. Največ je igrala in prepevala v svoji sobi, včasih se je prijazno nasmehnila celo Miću, ki tega od gospe ni bil vajen in si zato tudi ni znal razložiti. Ona pa je čakala vsak dan, da se ji vrne mož iz pisarne. Potem je odhajala z njim, ki jo je držal tesno pod pazduho, nalahno se pozibavajoč v bokih, na dolge sprehode. Vračala sta se dobre volje in šopki cvetja, ki jih je tako rada prinašala domov, so jo delali še veselejše.

Stara pa je ostajala sama in je preklinjala takrat vse, kar je in česar ni storil Mićo. In kakor da so ji večna preklinjanja odvzemala moč, nekega dne je začutila, da ne zmore več vsega kot prej. Nevidno se je začela preseljevati oblast v hiši iz njenih tresočih, nagubanih rok v močne dlani plavolase gospe. Počasi se je preseljevala, toda stara Stanojevička

je čutila to kot svoje lastno, počasno in težko umiranje. In ni pogrešila. Zanj je bil vsak ukaz njene snahe nov odtrgan dan življenja. Vse, kar je mlada v hiši tako samo ob sebi umevno sprejemala in spreminjala, jo je bolelo v srcu. Kajti mlada ji je kradla. Najprej ji je ukradla sina in potem je začela vse vprek. Ljubezen poslov, stari, pravoslavni mir v hiši, družinski nakit, ki ga je nosila na sinovo prošnjo in z njenim privolenjem, in kar je bilo najhujše, vso ljubezen njenega sina.

Nje, stare Stanojevičke niso vzgajali za ljubezen. Vzgojili so jo za dobro gospodinjjo in v zakonu se ji je odrekla, še preden jo je utegnili prav spoznati. Zadovoljila se je z zavestjo, da v redu opravlja dolžnosti žene bolehnega moža in gradi nov ugled njegovemu imenu. Delala je, da se je Stanojevičev dom počasi zopet dvignil iz pogorišča pomanjkanja in dolgov. Pri tem ni imela časa videti, kdaj je zapravila svojo mladost in kdaj je pričela starost puščati brazde na njenem obrazu. Rodila je otroke, ki so ji umirali, trepetala je za preostalega edinca in mu skrivala svoje nežnosti, da ga ne bi pomehkužila. Trdo je zapovedovala vsem, ki so delali pod njeno oblastjo. Ni se bala starosti.

Kadar bo stara, se bo vrnil njen sin, velik, pameten in lep in videla je že, kako skupaj z njim uživa blagostanje, ki ga je pridelala zanj. Takrat bo tudi ona lahko dobra, takrat bo tudi ona razdajala ljubezen na veliko in jo sprejemala od svojega sina nazaj.

Tako si je zamišljala svojo srečo na stare dni, ker je bila vse življenje lačna ljubezni in tega dolgo ni vedela.

Toda zdaj je tu njena mlada snaha in življenje, ki je starko ogoljufalo v mladosti, jo je prevarilo tudi na starost.

Mlada ni bila stroga gospodarica, bila je dobra gospa in žena, ki ni skrivala možu svoje ljubezni. Tej ženski je vse, za kar je morala njena tašča garati, stiskati zobe in preklinjati, tako na lahek način padlo v naročje. Mehko in toplo ji je postiljalo življenje, mehke in tople besede je govorila z vsemi. V hiši, ki ji je vsak kamen prepojila starka s sragami svojega truda, je ona lahkotno zakraljevala in sinovo srce, ki je bilo ostalo materi zaprto, se je na široko odprlo njej. O kako, kako je ne bi iz vsega srca sovražila!

*

Mičo je v svojih mislih priromal do današnjega dne, ko je razložil pripeljana drva na levo stran dvorišča. Bila so krasna bukova drva in Mičo je že videl gospodo, kako se pozimi ogreva ob njihovem plamenu. Takrat je privihrala iz hiše starka. Bila je oblečena v častljivo nošo starih srbskih žena in se je opirala na tenko palico, ki jo je spotoma nekje pobrala. Začela se je dreti na Miča. Vpila je, da ni še živ človek videl vlažnih drv razloženih na osovni strani dvorišča. In nadaljevala je s psovkami, ki so bile zanjo že vsakdanji kruh.

Mičo sam ni vedel, kam je izginilo spoštovanje in od kje je dobil toliko poguma. Začel je dopovedovati svoji gospodarici, zakaj je to storil prav tako, čeprav sam ni imel za to pravega vzroka. Vpadel je s svojo ponižno besedo v njeno kričanje, on, ki niti ne ve, zakaj sme živeti, njej, stari Stanojevički, ki so se je bali in s spoštovanjem govorili o njej vsi, ki so jo poznali.

Staremu hlapcu, ki je bil takrat na dvorišču, je zastal dih. Šofer pa je čudno veselo pomežiknil samemu sebi.

Stanojevička najprej od začudenja ni mogla premakniti roke. Nato pa je vzdignila palico in udarila z njo po hrbtu, ki ga je Mičo, vaje takih stvari, že ponižno upognil. On in vsi, razen šoferja so bili s tem zadovoljni. Tako je bilo vedno in tako je prav.

Takrat pa so se odprla vrata in skozi je pritekla snaha v eni svojih neštetihi lahkii oblek. Bila je rdeča do ušes in ko se je ustavila ob svoji tašči, so videli, da se vsa trese.

— Sramota, on vendar ni naš suženj, da...

Njen glas je bil tih, toda prepadel jih je bolj kot vse kričanje njene tašče.

— Kaj se upaš reči, kdo ni moj suženj — ne samo suženj, pes je in pasji sin, lopov, tat, nesramnež, da, prevratnik je! ... Prevratnik in vi vsi z njim! ...

Udarci so padali zdaj močnejši, kot da pretepa starka dvoje grešnih ljudi na Mičovem hrbtu. Mičo je mislil, da je največji razbojnik vseh vekov.

Mlada se je med tem zbrala. Z mirno, vzdržano kretnjo je segla po palici. Starka je mislila, da bo konec sveta. Vendar se je hotela še boriti za svoje pravice, ki jih je tiščala stisnjene v palici.

Obe ženi sta se nekaj časa rovali. Ljudje na dvorišču so obstali, kot da jih je nekdo urekel. Okna na hiši so se odpirala in začudene oči so buljile iz njih.

Palica je na pol prelomljena padla na tla.

Starka je pogledala po vseh, izbočila se je še enkrat in z vsem dostojanstvom, ki ga je premogla, izginila v veži.

Snaha je ostala sama nad zlomljeno palico. Gledala je vsakega posebej in moledovala z očmi za vzpodbuden pogled ali besedo.

Okna so ostala tiha. Nad njimi je lebdel strah.

Mičo je povešal glavo. Šofer je gledal za dimom na strehi, kot da se ni nič zgodilo.

Nihče ji ni hotel pomagati. Jokajoč kot neposlušen otrok je stekla v hišo.

Mičo je ostal, gledal nedoumljivo na vse nazaj in ni vedel, kaj naj zdaj stori. Stari hlapec, ki je pljunil proti njemu, mu je prvi pomagal k zavesti.

Šofer se je zadovoljno namuznil in zaklical:

— Mičo, drevi ob osmih na sestanku v kantini! Tvoji prijatelji te čakajo.

Prijatelji? Mičo je za hip pomislil. Saj on ni nikdar utegnil imeti prijateljev. Toda bilo je še prezgodaj, da bi premišljeval šoferjeve besede. Tu je zdaj njegov greh in druge važnejše stvari.

Tiho se je pobral proti drvarnici, kot pes, ki so ga zasačili pri kraji. Tam je začel razporejati vse, kar se je zgodilo, od kar se je zavedel, da živi.

Kaj je storil svoji gospodarici —

Zanj se je zavzela, zanj, za Mičo, slugo in ubogo paro —

Ta dva pripeva sta ga venomer nadlegovala in ga mešala v mislih. Na pragu sta se srečali dve dobi. Prostor je bil preozek. Obregnili sta se druga ob drugo in odšli vsaka na svojo stran. Toda neizbrisni znak srečanja je ostal viden na obeh.

V hiši sta jokali dve ženi.

Pajk v drvarnici je že davno stkal mrežo iz nitk meglene barve. Zdaj je počival v njeni sredi.

Mičo je mislil in domislil.

Takrat se mu je zazdelo, da je kraljevič Marko živel na tej zemlji in da stopa v resnično življenje vse tisto, kar je bilo danes dopoldne še šoferjeva pravljica. V žepu je otipal kos kruha. Vzel ga je in na mah pojedel. Nato se je zleknil po tleh in sladko zaspal.

Ko se je prebudil, je nekje udarila ura osemkrat.

Prijatelji?

— Da, prijatelji!

Mičo se je pretegnil, vstal in mirno odšel preko dvorišča na ulico in proti kantini. Tam mu je prijazno zarezalo nasproti kakšnih dvajset od dela zaznamovanih obrazov. Čutil je na sebi prodorni šoferjev pogled in slišal besedo prijatelj. Trepali so ga po rami in govorili z njim kot s sebi enakim.

Začudil se je, ko se je pogledal in videl na sebi svojo staro, delovno obleko. Saj je, zdelo se mu je, vse tako praznično.

Segel je po kozarcu, ki ga je nekdo postavil predenj in ga izpraznil na dušek.

*

Na sredi Stanojevičevega dvorišča pa je ležala zlomljena palica. Nihče se ji ni upal približati.

R A Z N O

BOGDAN RADICA »AGONIJA EVROPE«

Pri Kohnu v Beogradu je Bogdan Radica izdal zajetno knjigo »pogovorov in srečanj« z dolgo vrsto evropskih mislecev, književnikov, filozofov. Na 540 straneh se nizajo pred bravcenj tenkočutne niti razmišljanj in zaključkov najvidnejših evropskih duhov o našem ne samo vzvalovljenem, ampak že v kataklizmo drvečem času. Ta obsežna knjiga, ki je nastala kot skupek različnih idej in nazaranj, kakor in v kolikor jih je izrazilo pet in dvajset nadpovprečnih Evropecev, pomeni nazadnje le eno: zagovor in obrambo evropske kulture in demokratične misli. Vsekakor je pomembno, da je naš človek, Balkanec, na svoji življenjski poti imel priliko, priti v stik, bodisi osebno, bodisi pismeno, s celo galerijo duhovnih velikanov in sedajnji-

hova naziranja v zaokroženi obliki postaviti pred evropskega človeka. Mnenja sem namreč, da je pričujoča knjiga ena najaktualnejših, kar jih je izšlo zadnji čas pri nas, in da jo bodo opazili tudi izven meja naše države. Tudi to moram povedati, da ni nastala, da ni napisana v zadnjih mesecih, ampak da je delo skoraj desetih let. Pisatelj je namreč sedaj zbral v celoto dolgo vrsto svojih esejev in zapiskov, ki jih je že dolgo vrsto let zbiral in tudi objavljaval v raznih revijah, pri nas zlasti v zagrebški »Novi Evropi«, deloma pa tudi v »Srbskem književnem glasniku«.

Knjigo, kateri so pridejani tudi liki ljudi, ki se izpovedujejo v nji, je pisatelj razdelil v tri dele. Začetek in konec, prvi in tretji del, zavzemata dva pisateljeva ljubimca, dva misleca, s katerima je največ prihajal v stik in o katerima je največ pisal. To sta Italijan Ferrero in Špa-

neč Unamuno. V drugem delu pa se spoznamo z zastopniki raznih narodov, tako s Francozi Valeryjem, Gideom, Duhamelom, Maurrasom, Mauriacom, Maritainom, z Italijani Papinijem, Crocejem, Marinettijem, Pirandellom, Tilgherjem, z Rusi Berdjajevim, Gorkim in Merežkovskim, s Špancema Ortego y Gassetom in Salvadorjem de Madariago, s Švicarjema Ramuzom in de Reynoldom, do čim je zastopnik nemškega naroda en sam: Thomas Mann. Marsikaj tehtnega in zanimivega izpovedujejo vsi ti duhovi, vsak s svojega zornega kota gledajo na razvoj evropskega duha in narodov, pa ni zato tudi prav nič čudnega, če na tako različnih straneh vidijo rešitev iz zagate. Nimam namena obširneje razpravljati o tej pomembni knjigi, ki je vzbudila dosti pozornosti pri nas in ki je res primerno štivo za te razvrčane dni, kljub vsemu pesimizmu, ki diha iz nje. Le to se mi zdi čudno, da Angleži v knjigi niso zastopani. In še to naj povem ob koncu, da je Izidora Sekulič, ki jo smatram za najbolj bistrogledo ženo pri nas, opravičeno pred dnevi pripomnila, ko je pisala o tej knjigi, da v nji ni nobenega glasu z Balkana. Saj imamo tudi pri nas nekaj ljudi, ki bi lahko kaj tehtnega povedali. Zlasti zato, ker je knjigo napisal naš človek in pa, ker je knjiga taka, da bo šel nje odmev tudi po širnem svetu.

T. P.

**ŽIVORAD VUKOSAVLJEVIČ:
PILOT-POTPORUČNIK KNAP BRANI
BEOGRAD**

Kot 56. zvezek zbirke »Naša knjiga«, ki jo izdaja Geza Kohn in kjer prihajajo do izraza večidel mladi, deloma tudi še nepriznani pisatelji, je izšla zgoraj imenovana daljša (166 strani) novela Ž. Vukosavljeviča, ki je sicer letalski kapetan. Ker je glavni junak podporučenik Knap Slovenec, me je knjiga še posebej zanimala. Reči moram, da je pisatelj, ki je drugače znan zlasti kot strokovni pisec in urednik vojaškega strokovnega lista, pravilno razumel in podal psiho slovenskega vojaka, letalskega podporočnika Knapa. Prikazal je njegovo podčastniško življenje, idealno ljubezen, njegov tihi in potrpežljivi značaj, pa vztrajnost in poštenost. Ko je Knap dosegel častniški čin, se je s še toliko večjo voljo vrgel na delo. Toda radi nerazumevanja nekaterih iz starejšinskega kadra in pa radi nesrečne ljubezni je Knap tako tragično končal. Na velikem mednarodnem meetingu v Zemunu je kljub sijajnemu uspehu, ki ga

je dosegel, na koncu v borbi z najboljšimi močmi francoskega, italijanskega, poljskega in turškega letalstva s svojo »Avio« tragično padel navpik v Donavo in utonil. Glavno ogroditve vseh dogajanj v noveli je docela resnično, kajti pisec je s Knapom dalj časa živel in tudi razumel njegov položaj. Žal, da knjiga umetniško ni dognanejša. Tudi ne razumem, zakaj ni nikjer omenjeno, da je bil Knap Slovenec. Sicer je pa pisatelj pokazal zlasti v prikazovanju letalskega življenja dosti spretnosti in dokazal, da v podrobnostih pozna letalsko tehniko. Nekatera poglavja so napisana z ognjem in dobro. Zlasti simpatičen je letalski uradnik Ledovski, ki je z vso dušo navezan na Knapa in ki nazadnje tudi razkrije na mednarodnem meetingu občinstvu, da tekmovalec-Jugoslovan ni Perić, ki ga je izbral poveljnik, ampak Slovenec Knap, ki se bori edini za barve naše države. Sicer pa knjiga spada docela v okvir našega časa, ko je letalstvo postalo ne samo omamen sport, ampak pred vsem obrambno sredstvo, ki je odločilnega pomena v modernem vojskovanju.

T. P.

**GRIGORIJE BOŽOVIČ: NEIZMISLJENI
LIKOVI**

Božović, ki je bil pred nekaj meseci izvoljen za predsednika srbskega PENa, spada v vrsto starejših srbskih pisateljev in je po poreklu s srbskega Juga. Srbski Jug je v glavnem tudi področje, ki ga pisatelj opisuje v vseh svojih dosedanjih novelskih potopisnih zbirkah, ki jih ni malo. Po rodu je iz od sveta odtrganega Kolašina, kjer živi ljudstvo še dandanašnji najpatrialhalnejše življenje. Konfesionalno je njegov rodni kraj pisan, saj žive v njem pomešani pravoslavci in muslimani. Božović je zlasti dobro dal celo galerijo moških tipov iz predvojnega življenja, dočim je ženskih sorazmerno malo obdelal. Njegovo književno delo je pomembno zlasti v narodopisnem pogledu. Vendar pa moram priznati, da je dober stilist in zlasti pozna stari srbski jezik in je v svojih novelskih zbirkah nagrmadil toliko novega, še neznanega besednega gradiva, da v tem pogledu zasluži vse priznanje. Zdi se mi, da njegov pomen ni v celoti dovolj ocenjen in da Božović ni priznan v tisti meri, kakor zasluži. Najnovejša zbirka »Neizmišljeni likovi« samo potrjuje, da pisatelj nadaljuje v že zdavnaj nakazani smeri. Njegove novele kljub navidezni zastarelosti, ki se izražajo v zunanji obdelavi, niso ničesar izgubile,

ker na nje ne more vplivati zob časa. Prav ta ustaljenost in resnoba njegovega pripovedništva sta dokaz, da Božović ne piše od danes do jutri.

T. P.

PROKA JOVKIĆ — NESTOR ŽUČNI

Na pomlad leta 1915. je sredi svetovne morije umrl v niški bolnici pesnik Proka Jovkić, ki je bolj znan po svojem psevdonimu Nestor Žučni. Pobral ga je pegavi tifus. Pred kratkim je minilo pet in dvajset let od njegove smrti. Bil je sin ravne Bačke, iz Lalića, kjer se je rodil pod konec leta 1886. Ubožni starši ga kljub nenavadni nadarjenosti niso mogli vzdrževati, da bi obiskoval gimnazijo, ampak je po končani ljudski šoli postal trgovski pomočnik. Potem je odšel z očetom v Ameriko, delal nekaj časa v neki tovarni vžigalic, potem pa v znanih čikaških klavnicah, se v Čikagu spoznal s srbskim arhimandritom Dabovičem in hotel pod njegovim vplivom pustiti posvetno življenje in oditi v samostan. Pa je bilo preveč življenja v njem, tako da je ušel iz samostana. Potem se je selil iz kraja v kraj v širni Ameriki, opravljal vsa mogoča dela, prenašal železne peči in težke tovore, postal črkostavec v Oaklandu blizu S. Franciska, pa zopet izvošček v kalifornijskem Fresnu. Potem je zopet romal na ameriški vzhod, v Pittsburg in New York, od tam pa zopet na zapad v Fresno. Tako je trajalo vse do leta 1911., ko mu je srbska vlada pomagala, da se je vrnil v domovino. V dveh letih pred svetovno vojno je končal vseh osem gimnazij, z namenom, da se vpiše na filozofijo. Svetovna vojna mu je razdrila te načrte, ko je moral devet in dvajsetletni umreti.

Kljub vsej pestrosti njegovega zunanje-ga življenja, po katerem je v marsičem podoben Maksimu Gorkemu (saj ga nekateri tudi imenujejo srbski Gorki), je

Jovkić le našel dovolj časa, da se je izobraževal. Zlasti odkar se je bil posvetil črkostavstvu v Kaliforniji, je začel tudi s književnim delom, sodeloval v listu »Srbska nezavisnost« in kasneje tudi v »Amerikanskem srbobranu«. Leta 1908. je v Oaklandu izdal svojo prvo pesniško zbirko »Knjiga pesama«. Drugo knjigo pesmi »Poezija neba i zemlje« je izdal v Fresnu. Tretjo in zadnjo knjigo je natisnil pa v Beogradu leta 1912. Nestor Žučni je izrazit socialni pesnik, ki je vse, o čemer je pel, sam doživel, izkusil na svojih plečih in žuljavih rokah. Bil je idealist, toda idealist, ki je videl in občutil vso krivico življenja in jo zato tudi tako iskreno in neposredno izrazil. Zlasti so znani nekateri njegovi soneti. Navedel bom samo nekaj drobnih primerov njegove revolucionarne poezije:

»Nek samo još jače tiranija vrisne,
pa i same zvezde pretvori u djula,
nek joj sunca tanad topovima budu.
Istina će naša i opet da blisne!

O, nemojte trpeti ni biti
roblja koja mole i jarmove snose;
od robova pravda vazda će se kriti;
za slepce je samo da mole i prose.

Padaj! Ti zgrado oveštala, stara;
ti trula zgrado nepravednog društva;
izvoru mržnje, ade svakog kvara;
silništva sramnog i stidnog mekušta.«

Take so pesmi tega trgovskega, barbar-skega in mesarskega pomočnika, črkostavca in kočijaža, pa tudi urednika. Če upoštevamo Skerličev realistični čut, ni nič čudnega, če je prva knjiga Nestorja Žučnega (Žolčnega) v toliki meri vzbudila sicer ostrega in za poezijo manj tenkočutnega kritika, tako da je v »Srpskem književnem glasniku« pohvalno pisal o njej.

T. P.

Sporočila naročnikom

Ker je bil naš inkasant poklican na orožne vaje, smo tej številki priložili položnice tudi za ljubljanske naročnike. Prosimo jih, naj nam po pošti nakažejo naročnino za junij.

Kot tretja redna publikacija za tekoče leto izide druga knjiga romana

M. MITCHELLOVE

V VRTINCU

ki jo vsi, ki so brali prvo knjigo, že nestrpno pričakujejo. Prosimo jih, naj še nekoliko potrpe. Knjiga bo kmalu dotiskana in potem jo bomo začeli takoj razpošiljati svojim naročnikom.

V tisk smo oddali tudi četrto knjigo za tekoče poslovno leto

S. JAKOVLJEVIČA

POD KRIŽEM

V knjigi »Pod križem« bosta izšla prvi in drugi del pretresljive »Srbske trilogije«, ki riše Srbijo in njenega vojaka v svetovni vojni. To bo eno najpomembnejših del, kar jih je izdala Modra ptica. Po svoji zanimivosti ne bo knjiga prav nič zaostajala za romanom »V vrtincu«, po svoji aktualnosti ga bo pa celo prekašala. Delo je prevedel T o n e P o t o k a r. Izide v začetku septembra.

Ali ste že naročili učbenik

ALEKSANDRA ISAČENKA

NE BOJMO SE

RUŠČINE

Ako še nimate te knjige, jo naročite sedaj. Uvedla Vas bo *igraje* in brez učitelja v vse skrivnosti tega najbolj razširjenega slovanškega jezika. Ta knjiga je bila nam Slovencem že dolgo potrebna; od učenca zahteva samo ljudskošolsko izobrazbo, ne da bi bila pri tem suhoparna in šolarska. V zabavnih berilih, anekdotah in razgovorih iz vsakdanjega življenja se *hitro* in *brez težave* naučimo vsega, kar je treba vedeti o slovnici, izgovoru in besedilu ruščine. Knjiga nas uči tiste moderne ruščine, ki se dandanes govori, in navaja čitalca, da se priuči tudi praktičnemu in aktivnemu znanju tega jezika. V knjigi »Ne bojmo se ruščine« boste našli berila o športu, letalstvu, o filmu in gledališču, o polarnih ekspedicijah, o ruskem zemljepisu in zgodovini, tako da se boste med učenjem sproti informirali o najvažnejših potezah ruskega življenja. Tudi literatura ni prikrajšana: v nji so pesmi znamenitih ruskih klasikov in ruski prevod Prešernove »Luna sije«. Uganke, reki, pregovori in karikature delajo to knjigo posebno privlačno. Knjiga je pisana v modernem pravopisu, upošteva pa tudi staro rusko ortografijo. Na koncu ima učbenik tudi majhen slovar.

Posebej naj pripomnimo, da je knjiga tudi v tiskarskem pogledu na višku. Njena posebna vrednost je v tem, da je ves ruski tekst naglašen (akcentiran), kar je edinstveno za naše prilike. Tako se bo vsakdo naučil tudi pravilnega naglašanja ruskih besed. Oprema je zelo okusna.

Delo je tudi pri kritiki doživelo odličen sprejem.

Kdor naroči knjigo »Ne bojmo se ruščine«, se čez počitnice ali na dopustu lahko nauči ruščine.

Cena vezani knjigi za naše naročnike din 66'— (za nenaročnike din 88'—). Naročnikom jo pošljemo na obroke.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Salda-konte, štrace, journalne,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

Klišeje
 vseh
 vrst
 po
 fotografijah
 in
 risbah
 izvrtuje

**Klišarna
 St. Deu**
 Ljubljana, Dalmatinova ul. 13

Ali že imate knjigo

**A.
 Isačenka**

?

**NE BOJMO SE
 RUŠČINE**

Tiskarna Merkur

LJUBLJANA, GREGORČIČEVA UL. 23

SE PRIPOROČA ZA CENJ. NAROCILA, KI JIH BO IZVRŠILA HITRO,
 LICNO IN PO ZMERNI CENI / TISKA KNJIGE, BROŠURE, ČASOPISE,
 REVIIJE, KUVERTE, MEMORANDE, RACUNE, LETAKE, LEPAKE,
 POSETNE KARTE, LETNA POROCILA, VSTOPNICE, VABILA ITD.
 VSE TISKOVINE TISKA V ENI ALI VEC BARVAH

V LASTNI ZALOZBI IZDAJA: »SLUŽBENI LIST KRALJEVSKE BANSKE
 UPRAVE DRAVSKE BANOVINE« IN »ZBIRKO ZAKONOV IN UREDB«,
 KATERE SEZNAM VAM NA ZELJO DOPOŠLJE

TELEFON 25-52.